

90/102 від 21.12.2023р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики початкової освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ З ДИТЯЧОЮ КНИЖКОЮ

Виконала:

Колесник Діана Вікторівна

013 Початкова освіта

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Собко Валентина Олексіївна

Допущено до захисту:

«14» 12 2023 року

Завідувач кафедри

Гу Землемо С.Г.

Дата захисту: «22» 12 2023 року

Національна оцінка

Відмінно

Кількість балів: 90 Оцінка ECTS A

Підписи членів комісії:

Гу Землемо С.Г.
Собко Валентина Олексіївна
Гу Землемо С.Г.

Глухів – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ....	7
1.1. Розвиток мовлення молодших школярів як найважливіша умова успішного навчання.....	7
1.2. Позакласне читання в системі мовно-літературної освіти молодших школярів.....	14
1.3. Шляхи формування культури мовлення учнів початкових класів у теорії і практиці позакласного читання.....	21
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ З ДИТЯЧОЮ КНИЖКОЮ НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ.....	32
2.1. Зміст, завдання, підходи до формування мовленнєвої культури молодших школярів на уроках позакласного читання.....	32
2.2. Види робіт із формування культури мовлення учнів початкових класів у процесі роботи з дитячою книжкою.....	40
2.3. Аналіз результатів сформованості культури мовлення здобувачів початкової освіти у процесі роботи з дитячою книжкою.....	52
Висновки до 2 розділу.....	60
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	68
ДОДАТКИ.....	75

У сучасному освітньому просторі велика увага приділяється розвитку комунікативної компетентності учнів початкових класів. Культура мовлення виступає не лише як навичка використання мови, але й як складник особистісного розвитку учня. Уміння висловлювати думки, правильно будувати речення, використовувати багатий словниковий запас та виявляти граматичну точність є важливими для забезпечення успіхів у навчанні, комунікації у соціумі, у вирішенні навчальних і життєво важливих завдань.

Формування комунікативної компетентності забезпечується насамперед курсами мовно-літературної освітньої галузі, основною метою яких є «розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, формування ключових, комунікативної та читацької компетентностей, розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву» [58, с. 192]. Важливим обов'язковим результатом реалізації мети вивчення української мови та літератури, як зазначається у Державному стандарті початкової освіти (2018 р.), є дотримання здобувачами освіти норм літературної мови [16].

Одним із ефективних напрямів формування культури мовлення є робота з дитячою книжкою на уроках позакласного читання. Цей підхід дає учням можливість не лише отримувати нові знання і розширювати свій словниковий запас, але й розвивати творчість, уяву, критичне мислення та емоційну сприйнятливність. Робота з дитячою книжкою стимулює учнів до активного спілкування, вільного висловлювання своїх думок та почуттів, дотримання усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також формує в них ціннісні орієнтації, моральні якості та етичні норми.

Вивчення науково-методичної літератури вказує на те, що питання мовленнєвого розвитку молодших школярів не є новим. Дослідники, зокрема Бадер В. І., Варзацька Л. О., Вашуленко М. С., Джежелей О. В., Кانیщенко А. П., Пономарьова К. І., Савченко О. Я., Хорошковська О. Н. та інші, зробили значний внесок у вивчення цієї проблеми. Вони визначили методи, прийоми та шляхи роботи з розвитку мовлення учнів початкової школи. Особливої уваги

заслуговують дисертаційні дослідження Артемової О. І., Бадер В. І., Вовкотруб Р. П., Гавриш Н. В., Зиммельдінової А. С., Орап М. О., Пономарьової К. І., Ростикус Н. П. та інших учених, які розглядали різні аспекти розвитку мовлення дітей. Однак аналіз наявних досліджень також показав, що деякі аспекти цієї проблеми потребують подальшого вивчення, особливо це стосується мовленнєвого розвитку молодших школярів під час уроків читання.

Тому обговорення та дослідження методів роботи з дитячою книжкою на уроках позакласного читання є актуальним завданням сучасної шкільної педагогіки. Подальша розробка і вдосконалення цих методик сприятиме покращенню мовленнєвих навичок учнів, розвитку їхніх творчих здібностей та формуванню в них любові до читання, що має велике значення для їхнього особистісного зростання та подальшого навчання.

Теоретична і практична значущість окресленої проблеми обумовили вибір теми магістерського дослідження: **«Формування культури мовлення учнів початкових класів у процесі роботи з дитячою книжкою».**

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, розробленні та перевірці ефективності методики формування культури мовлення учнів початкових класів у процесі роботи з дитячою книжкою на уроках позакласного читання.

Для досягнення поставленої мети було поставлено такі **завдання**:

- визначити теоретичні засади процесу формування культури мовлення учнів початкових класів на основі аналізу наукової літератури;
- дослідити розвиток мовлення молодших школярів як найважливішої умови успішного навчання;
- вивчити й узагальнити стан і особливості формування культури мовлення учнів початкових класів на уроках позакласного читання;
- розробити типологію вправ та завдань для формування культури мовлення учнів початкових класів у процесі роботи з дитячою книжкою на уроках позакласного читання та перевірити ефективність розробленої методики.

Об'єктом дослідження є процес формування культури мовлення учнів початкових класів.

Предмет дослідження – методика формування культури мовлення здобувачів початкової освіти на уроках позакласного читання у процесі роботи з дитячою книжкою.

Методологія дослідження передбачає використання комплексного підходу, який уміщує аналіз науково-методичної літератури, спостереження, анкетування та педагогічний експеримент. За допомогою аналізу наукових джерел вивчалися основні теоретичні аспекти формування культури мовлення учнів. Спостереження та анкетування дали можливість зібрати інформацію про рівень розвитку мовленнєвих навичок учнів початкових класів та їх ставлення до роботи з дитячою книжкою. Педагогічний експеримент передбачав проведення спеціально організованих уроків позакласного читання з акцентом на розвиток культури мовлення здобувачів початкової освіти.

Наукова новизна дослідження полягає у встановленні зв'язку між роботою з дитячою книжкою на уроках позакласного читання та формуванням культури мовлення учнів початкових класів. Дослідження спрямоване на виявлення ефективних педагогічних підходів та методів, що сприяють покращенню мовленнєвої компетентності учнів, й формуванню культури мовлення зокрема.

Практична цінність дослідження полягає в можливості впровадження розроблених методик та підходів у практику роботи з дитячою книжкою на уроках позакласного читання. Результати дослідження нададуть педагогам початкових класів цінну інформацію про те, як удосконалювати процес формування культури мовлення учнів та розвивати їхній інтерес до читання.

Теоретична цінність дослідження полягає в обґрунтуванні значення роботи з дитячою книжкою на уроках позакласного читання для формування культури мовлення учнів початкових класів.

Експериментальна база дослідження. Для дослідження було залучено 20 учнів 3 класу Бориспільського ліцею імені Костянтина Могилка Бориспільської міської ради Київської області.

Апробація дослідження. Основні положення магістерського дослідження апробовано у формі доповідей і виступів на конференціях і семінарах: XII Міжнародна інтернет-конференція молодих учених та студентів «Глухівські наукові читання – 2022. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (м. Глухів, 7–8 грудня 2022 року); V Усеукраїнська студентсько-викладацька науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (16 –19 лютого 2023 р., м. Глухів); Всеукраїнська науково-практична конференція «Початкова освіта в парадигмі Нової української школи: виклики часу» (27 квітня 2023 р, м. Глухів); III Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Нова українська школа в дії: актуальні проблеми методик навчання та стратегії розвитку початкової освіти» (18 травня 2023 р., м. Рівне); Всеукраїнський науково-методичний семінар «Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика» (16 листопада 2023 року, м. Глухів).

Опубліковано тези: Колесник Д. Формування культури мовлення учнів початкових класів у процесі роботи з дитячою книжкою. *Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика*: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-методичного семінару (16 листопада 2023 року, м. Глухів) / за заг. ред. Ольги Вишник. Глухів, 2023.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Розвиток мовлення молодших школярів як найважливіша умова успішного навчання

Розвиток мовлення молодших школярів є найважливішою умовою успішного навчання, оскільки мова відіграє ключову роль у всіх аспектах навчання та спілкування. Вміння ефективно висловлювати свої думки, розуміти інструкції, сприймати та аналізувати інформацію, а також комунікувати з однокласниками та вчителями є необхідними для досягнення академічних цілей та соціального розвитку учнів.

Дослідник теорії і методики навчання української мови М. Вашуленко зазначає, що «саме від умінь і навичок з української мови (читати, запитувати й відповідати, розповідати, переказувати почуте й прочитане, висловлювати свої думки усно й письмово) залежатимуть успіхи школяра/школярки в оволодінні знаннями з усіх інших предметів, зростання загального розвитку, культурного рівня, кругозору» [9, с. 3 – 4].

Важливим компонентом розвитку особистості дитини, як стверджує К. Пономарьова, є її мовленнєвий розвиток, оскільки від вільного володіння словом значною мірою залежить загальний розвиток людини, формування її світогляду, вміння налагоджувати стосунки з іншими людьми, самореалізація в суспільстві [37, с. 307].

Одним з аспектів розвитку мовлення є розширення словникового запасу. Молодші школярі повинні вивчати нові слова, засвоювати їх значення та використовувати у власному мовленні. Розширення словникового запасу сприяє точнішому вираженню думок, покращенню розуміння текстів та підвищенню комунікативних навичок.

Також важливим аспектом розвитку мовлення є вміння правильно вживати граматичні структури. Молодші школярі повинні вивчати правила

граматики та використовувати їх у своєму мовленні, щоб уникати непорозуміння та забезпечити чіткість комунікації.

Одним з ефективних методів розвитку мовлення є активна спільна робота з учителем та однокласниками. Комунікативні завдання, дискусії, рольові ігри та проєкти сприяють розвитку мовленнєвих навичок, умінню висловлювати свої думки, слухати та реагувати на думки інших. Взаємодія з ровесниками стимулює розвиток мовлення та сприяє формуванню соціальних навичок, таких як співпраця, обговорення і взаєморозуміння [25, с. 59].

Робота з різноманітними текстами, включаючи художні, наукові та інформаційні, є важливим елементом розвитку мовлення. Читання, аналіз та обговорення текстів сприяють розвитку лексичних навичок, покращенню розуміння мовних структур, розвитку логічного мислення та творчих здібностей. Крім того, робота з текстами сприяє розширенню світогляду учнів та розвитку уяви.

Розвиток мовлення молодших школярів також пов'язаний з розвитком читацьких навичок. Вміння читати зрозуміло і швидко допомагає учням засвоювати нові знання, розширювати свої інтереси, розвивати критичне мислення та аналітичні здібності. Робота з дитячою літературою та різноманітними текстами сприяє розвитку учнівського читацького інтересу та формуванню культури читання [14].

Одним з важливих аспектів розвитку мовлення є виховання мовної культури. Учні повинні оволодіти правилами мовного етикету, навчитися висловлюватися ввічливо, аргументовано та зрозуміло. Виховання мовної культури сприяє формуванню в учнів навичок правильного вживання мови, розвитку комунікативних здібностей, а також вдосконаленню мовленнєвих та писемних навичок.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми вивчали відомі педагоги та психологи: А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Коменський. Підвищенню рівня мовленнєвої культури присвячені праці українських

науковців Н. Бабич, С. Карамана, А. Капської, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пентилюк та ін.

Ці вчені досліджували різні аспекти розвитку мовлення учнів, враховуючи загальні принципи навчання. Вони висвітлювали методи та підходи, які ґрунтуються на цих принципах, і використовуються для формування мовленнєвої культури учнів. Ці дослідження мають наукову новизну і сприяють розумінню процесу розвитку мовлення у молодших школярів.

Згідно з В. Сухомлинським, необхідно розвивати художнє та образне мислення у дітей з самого початку їх мовленнєвого розвитку. Отже, важливо навчати їх висловлювати свої думки вже з перших днів навчання. У процесі подальшого розвитку мовлення, цікавою є виховна робота, спрямована на прагнення молодших школярів виражати красу за допомогою слів та розвивати творчі здібності. В. Сухомлинський відзначав, що однією з причин неграмотності учнів є простота мови, яку вони використовують у дитинстві та ранній юності, коли формується їх особистість та розкриваються пізнавальні та творчі здібності. Тому одним із головних завдань навчально-мовленнєвої діяльності з дітьми молодшого шкільного віку є формування зв'язного мовлення, вміння самостійно створювати різні типи розповідей про свої спостереження, враження або результати власної діяльності [20, с. 78].

Процес розвитку мовлення молодших школярів охоплює такі напрями:

- Покращення вимови учнів та підвищення рівня їхньої мовної культури.
- Розширення, уточнення та активізація словникового запасу молодших школярів.

- Вміння використовувати слова в їх властивому значенні та використовувати виразні засоби мови залежно від ситуації та мети висловлювання.

- Логічне та послідовне викладання думок.
- Покращення граматичного вміння учнів у мовленні.
- Оволодіння нормами української літературної мови.

- Вивчення основних етичних правил спілкування [14, с. 88].

Ці напрями роботи з розвитку мовлення є основою для формування мовленнєвої компетентності у молодших школярів. Однією з ключових аспектів розвитку мовлення молодших школярів є робота зі словом, оскільки цей процес охоплює: роботу над окремими словами; роботу зі словосполученнями і реченнями; роботу зі зв'язним мовленням.

Відомо, що для навчання молодших школярів володінню мовою важливо активно залучати їх до мовлення. Комунікативна змістова лінія сприяє формуванню загального розуміння процесу спілкування і мовлення, введенню таких понять, як адресат мовлення та ситуація спілкування. Заняття з лінгвістики дозволяють учням оволодіти елементами мовленнєвої культури. Проте, відведений програмою час на формування навичок і вмінь правильного спілкування є обмеженим [30, с. 87].

З моменту початку навчання в початковій школі, однією з головних задач для вчителів є навчити учнів висловлювати свої думки правильно, послідовно, точно і виразно. Для досягнення цієї мети, увагу учнів слід зосередити на лексичній стороні мови, розвивати їхнє розуміння значення слів і використовувати прості засоби для полегшення значення слів. Такий підхід, що використовується на уроках читання і письма, полягає в тому, щоб домогтися точного співвідношення між прочитаними і використовуваними словами у мовленні та назвами предметів та явищ навколишньої дійсності.

Якщо учень усвідомлює, що кожне слово має своє визначене значення, він зможе точно виражати свої думки та обирати найвдаліші слова. Неправильне використання слів та нерозуміння їх значення часто пояснюється об'єктивними факторами, такими як використання інших назв для тих самих предметів або явищ, незнання синонімів, непорозуміння багатозначності слів.

Отже, розвиток мовлення молодших школярів охоплює такі аспекти:

- Формування та розвиток аудіативних умінь.
- Тренування мовного апарату, розвиток фонематичного слуху, корекція та усунення недоліків у вимові.

- Поступове розширення словникового запасу учнів, навчання їх точно розуміти значення слів, включаючи основні та додаткові, переносні значення, емоційні відтінки та використання слів у контексті, уникання нелітературних виразів тощо.
- Вивчення зв'язку між словами, складання словосполучень, навчання правильному граматичному використанню слів у словосполученнях та реченнях.
- Активне використання засвоєних слів та словосполучень у реченнях, самостійному тексті-розповіді та переказі.
- Вдосконалення навичок правильного будування речень та тексту.
- Оволодіння вимовою, інтонацією, логічними наголосами, паузами, мелодикою та іншими засобами усного мовлення.
- Розвиток навичок підготовки та структурування зв'язного тексту, таких як розуміння теми, розкриття теми, збір та підготовка матеріалу, створення плану та мовна підготовка [36, с. 16].

Ці аспекти розвитку мовлення становлять основу для формування мовленнєвої компетентності молодших школярів.

Для ефективного формування культури мовлення учнів, важливо враховувати психологічний процес виникнення висловлювання. Вчителю слід ознайомитися з психолого-лінгвістичними особливостями навчання культури мовлення, а також ознайомитися з теорією мовленнєвої діяльності. Згідно з науковими дослідженнями, процес формування мовленнєвої культури потребує поетапного підходу, який включає три етапи: первинно-ознайомлювальний, репродуктивно-діяльнісний і комунікативно-творчий.

Перший етап, відомий як первинно-ознайомлювальний, спрямований на розвиток початкових мовленнєвих умінь, пов'язаних з культурою мовлення. Це включає уміння слухати та розуміти українське мовлення, вимовляти слова згідно з орфоепічними нормами, приділяючи увагу не лише вимові, а й лексичному значенню. Цей етап спрямований на оволодіння орфоепічною та

граматичною правильністю мовлення за допомогою імітаційних та оперативних вправ.

Мета другого етапу полягає в формуванні вмінь оперувати новим матеріалом. Учні мають опанувати такі комунікативні характеристики мовлення, як логічність, точність, чистота та багатство. На цьому етапі рекомендується використовувати вправи з трансформації висловлювань та редагування словосполучень, речень та текстів. Поступово, засвоюючи мовленнєві вміння, учні закріплюють норми нормативного спілкування, збільшують змістовність та зв'язність свого мовлення.

На третьому етапі відбувається активізація та узагальнення мовленнєвих умінь, що стосуються літературного мовлення, формування доречності та виразності мовлення, а також дотримання норм мовленнєвого етикету. Учні початкових класів набувають вміння вільно володіти українською мовою, виконуючи монологічні та діалогічні тексти описового, розповідного характеру, а також творів-міркувань. Таким чином, створюючи систему вправ, важливо враховувати, що формування культури мови та мовлення учнів початкових класів включає кілька етапів, пов'язаних між собою, включаючи сприйняття, розуміння, відтворення, осмислення нового матеріалу, формування та закріплення отриманих знань, умінь та навичок, а також самостійне застосування цих умінь у мовленнєвій діяльності [46].

Л. Варзацька визначає чотири напрями, які спрямовані на навчання мовленнєвої діяльності учнів початкових класів, включаючи розвиток культури українського мовлення. Ці напрями включають:

- Освоєння орфоепічних та граматичних норм сучасної української літературної мови.
- Формування навичок активної роботи зі словом, зокрема точність, чистота та багатство мовлення.
- Розвиток вмінь у діалогічному висловлюванні, включаючи доречність та мовленнєвий етикет.

- Оволодіння навичками монологічного мовлення, включаючи виразність та логічність [59, с. 23].

Ці напрями можна реалізувати шляхом застосування спеціальних вправ, які допомагають розвивати та вдосконалювати в учнів навички культури мовлення на початковому етапі їхнього навчання мови і мовлення.

Для реалізації кожного з цих напрямків використовуються спеціальні вправи, які допомагають учителеві розвивати та вдосконалювати в учнів навички культури мовленнєвої діяльності на початковому етапі навчання мови. Деякі з цих вправ включають: слухання і розуміння текстів, а також пояснення значень слів для засвоєння лексичної правильності; вправи з правильною вимови слів; формування граматично правильного мовлення.

На кожному уроці вчителі-практики проводять безперервну роботу над усуненням помилок. Деякі з поширених помилок, над якими працюють, охоплюють повторення одного слова в реченні, неправильне розрізнення літературних та діалектних слів, неправильний порядок слів у реченні [13, с. 55].

Значне місце формуванню в учнів мовленнєвих умінь (читати і розмовляти відповідно до норм літературної мови) відводиться на уроках читання. Дослідники (Коваль Г., Іванова Л., Суржук Т.) акцентують увагу на виробленні виразності мовлення, зокрема: відпрацювання інтонації та техніки мовлення (уміння: робити логічний наголос; користуватися паузами; використовувати мелодіку мовлення; користуватися силою голосу; користуватися висотою голосу) [21].

С. Копелюк виділила педагогічні умови формування мовленнєвої культури молодших школярів на уроках літературного читання:

- комунікативну спрямованість формування культури спілкування;
- взаємозв'язок мовних і немовних емоційно-виразних засобів на уроках літературного читання;
- забезпечення позитивної мотивації на уроках літературного читання;
- занурення в активне мовленнєво-розвивальне середовище [27].

Для досягнення підвищення мовленнєвої культури, точності та послідовності викладу і правильної передачі змісту науковці рекомендують комплексно використовувати всі методи і прийоми для попередження та усунення мовних помилок. За думкою вчених, культура мови і мовлення відображає рівень культури спілкування. Володіння мовою не обмежується лише здатністю будувати речення, але також охоплює вміння розповідати і переказувати. Уміння учня самостійно відтворювати зміст тексту і на його основі творити нове є важливим для розвитку мислення та формування культури мовлення. Володіння цими навичками означає, що учень засвоїв навички аналізу тексту, вміє знаходити необхідну інформацію згідно з поставленим завданням та має здатність створювати власний текст.

Таким чином, науковці вважають розвиток мовлення провідним принципом навчання, а програми, чинні та альтернативні підручники, навчальні посібники з вправами для розвитку мовлення молодших школярів спрямовані на реалізацію цього принципу. Важливими завданнями початкової мовно-літературної освіти є навчання школярів граматично правильно і змістовно висловлювати свої думки відповідно до ситуацій спілкування, пропагування і засвоєння мовно-мовленнєвих норм.

1.2. Позакласне читання в системі літературної освіти молодших школярів

Художня література виступає важливим інструментом виховання молодших школярів, яка поєднує освітні, педагогічні, культурні та самоосвітні аспекти. Вона сприяє розвитку допитливості, вразливості, емоційності та безпосередності у сприйнятті дійсності дітьми. Дитяча література розширює світогляд молодших школярів, ознайомлює їх з новими та захопливими подіями та явищами, сприяє формуванню знань, умінь і навичок літературознавчого, естетичного, етичного та духовного характеру. Вона навчає

дітей сприймати художні цінності, розвиває їхню допитливість і готовність до самостійного вивчення мистецтва слова.

Ознайомлення з художніми творами відбувається на уроках читання, серед яких важливе значення мають уроки позакласного читання. Метою позакласного читання є розширення та поглиблення знань, отриманих під час класного читання, ознайомлення молодших школярів із різноманітною доступною для них літературою. Ці уроки сприяють накопиченню досвіду спілкування з дорослими та однолітками на основі прочитаного, а також знайомлять з різними формами цікавого та змістовного дозвілля з книжкою. Вони розвивають бажання та уміння навчатися, відповідають інтересам та нахилам дітей [2, с. 78].

Позакласне читання в системі літературної освіти молодших школярів є важливим елементом розвитку їх читацьких навичок і формування літературної культури. Ця форма роботи передбачає читання книг із задоволенням і зацікавленістю поза межами навчального процесу. Одним із головних завдань позакласного читання є стимулювання інтересу до книг і розвиток любові до читання у молодших школярів. Це досягається шляхом вибору цікавих та доступних для дітей книг, які відповідають їхнім інтересам, віковим можливостям та потребам. Різноманітність жанрів, тематика та стилістичні особливості літератури розширюють літературний світ учнів і розвивають їхню естетичну сприйнятливність [7, с. 89].

Позакласне читання сприяє розширенню словникового запасу дітей, розвитку мовлення та уяви, формує навички самостійного мислення і аналізу, розвиває творчість та уяву. Взаємодія зі словом через читання літературних творів сприяє розвитку емоційної сфери учнів, їхньої емпатії, розумінню інших людей і світу, а також вихованню загальнолюдських цінностей. Позакласне читання може проводитися у формі клубів читачів, літературних вікторин, обговорень, літературних посиденьок та інших цікавих заходів. Це сприяє активізації діалогу між учнями, обміну думками і враженнями про прочитане, а також поглибленню знань про авторів і твори.

Важливо враховувати індивідуальні особливості учнів при організації позакласного читання. Вчителі повинні створювати сприятливу атмосферу для читання, підтримувати дітей у їхньому виборі літературних творів, розповідати про цікаві книги та авторів, рекомендувати власні улюблені твори. Таким чином, позакласне читання в системі літературної освіти молодших школярів сприяє їхньому розвитку, розширенню літературного кругозору, формуванню читацьких навичок та розумінню цінностей літератури. Воно стимулює інтерес до читання, розвиває творчість, мовлення та мислення учнів, сприяє їхньому емоційному та соціальному розвитку. Через позакласне читання діти вчаться спілкуватися, висловлювати свої думки, аналізувати і оцінювати літературні твори, розбиратися у моральних проблемах і цінностях [26, с. 78].

Вчителі та бібліотекарі відіграють важливу роль у організації позакласного читання. Вони добирають літературу, проводять заходи, створюють комфортну атмосферу для читання та обговорення книг. Важливо також сприяти взаємодії з батьками, залучати їх до позакласного читання, організувати сімейні читання та дискусії про прочитане.

Позакласне читання не тільки розвиває інтелектуальні та емоційні здібності учнів, але й сприяє формуванню постійного інтересу до книг упродовж усього життя. Воно є важливим елементом повноцінної літературної освіти, що сприяє формуванню гармонійної особистості та розвитку її творчих здібностей.

Позакласне читання учнів спрямоване на розвиток читацької самостійності і має такі цілі: а) допомогти учням орієнтуватись у світі книг, вибрати високоякісні художні твори відповідно до своїх літературних уподобань і інтересів; б) забезпечити їхню здатність повноцінно сприймати твори та вміння грамотно працювати з текстом (читати правильно, швидко, виразно та свідомо); в) розвивати у них здатність осмислювати й відтворювати зміст прочитаних творів, висловлювати своє ставлення до прочитаного. Основна мета полягає у формуванні учнівської здатності самостійно

засвоювати те, що найкраще й найцінніше, що людство створило протягом століть [47, с. 74].

Уроки позакласного читання є основною формою керівництва самостійним читанням дітей, існують різноманітні форми керівництва, які сприяють формуванню активних і свідомих читачів, зокрема: уроки позакласного читання, індивідуальна робота з окремими учнями або групами учнів, масові позакласні заходи, пов'язані з читанням (наприклад, підготовка ранків, вікторин, конкурсів на краще читання творів, інсценізація книжок, книжкові виставки), а також пропаганда читання в сім'ях учнів.

Позакласне читання є важливим складником формування активних і свідомих читачів. Одним з головних завдань вчителя є забезпечення педагогічного керівництва самостійним читанням учнів та формування у них навичок читацької самостійності. Це має пряий вплив на розвиток культури мовлення молодших школярів [30, с. 77].

Нами проаналізовано можливість організації діяльності з формування культури мовлення учнів на уроках позакласного читання на різних етапах формування читацької самостійності.

На *підготовчому* етапі урок позакласного читання складається з таких структурних компонентів:

- Підготовча робота до сприймання твору: це ознайомлення з новими дитячими книгами через книжкові виставки, слово вчителя та бесіда. Цей етап допомагає учням створити уявлення про художні образи твору, який буде читатися. Він також уміщує перегляд предметно-сюжетних картинок, фото та актуалізацію відповідного життєвого соціального досвіду; учні залучаються до використання мовно-виражальних засобів залежно від мети спілкування.
- Виразне читання (і перечитування) вчителем обраного художнього твору вголос. Цей етап триває 3-7 хвилин. Читання вчителя є взірцем для вироблення виразності, правильності, чистоти мовлення.
- Колективне відтворення та роздуми над прочитаним: на цьому етапі учні осмислюють ознаки прослуханого тексту, відповідають на запитання

вчителя, ведуть бесіду-дискусію, роздумують над прочитаним, відтворюють деталі змісту та картини сюжету твору, перечитують деякі уривки, проводять інсценізацію, хорову декламацію, заучують рядки вірша, діалоги казок, відгадують загадки, висловлюють свої думки щодо прочитаного, малюють, створюють живі картини, графічні роботи та інші творчі завдання.

- Розглядання дитячої книги, в якій розміщений прослуханий твір, з метою пошуку його у книзі. На цьому етапі учні розглядають книгу, знаходять відповідний твір, обкладинку та ілюстрації, аналізують заголовок з опорою на ілюстрації та власний досвід.

- Рекомендації щодо самостійної роботи з книгою вдома, у класі та в позаурочний час. На цьому етапі учні отримують інструкції щодо пошуку певної книги, малювання, ліплення, виготовлення поробок головних персонажів твору, проектування обкладинки книги, створення власних мінітворів на основі прочитаного та інших творчих завдань [10].

Всі ці компоненти сприяють формуванню в учнів умінь працювати з дитячою книжкою і мають важливий вплив на розвиток їхнього мовлення.

На *початковому* етапі формування читацької самостійності на уроках позакласного читання робота з дотримання учнями норм усного літературного мовлення проводиться на всіх структурних компонентах:

1. Розв'язання навчальних задач щодо орієнтування у книзі. Цей етап триває до 5 хвилин і передбачає визначення змісту книги за зовнішніми ознаками, вибір теми за заголовком, розпізнавання того ж твору в різних виданнях та вміння вибрати книгу на певну тему. Метою цього етапу є формування уявлень про книжкову виставку, книжковий плакат, розширення знань про назви дитячих книжок та їх авторів, основні правила поводження з книгою та користування бібліотекою.

2. Читання учителем художнього твору вголос. На цьому етапі вчитель читає твір з книги, яка була обрана на попередньому етапі, де учні ознайомлювалися з зовнішніми прикметами книги. Цей етап триває до 7 хвилин.

3. Колективне відтворення прослуханого та роздуми про прочитане. Час, відведений на цей етап, становить до 5 хвилин. На цьому етапі проводяться бесіди та роздуми над прочитаним, розрізнення жанрових ознак прослуханого твору, оцінювання вчинків персонажів, осмислення й відтворення ідейного задуму прослуханого та висловлення власного ставлення до прочитаного.

4. Самостійне ознайомлення учнів з новою книгою, яку вони мають прочитати. На цьому етапі учні самостійно розглядають зовнішні ознаки книги та визначають можливий зміст без допомоги вчителя. Цей етап триває до 5 хвилин.

5. Учні читають пропонований вчителем твір тихо, мовчки. Цей етап триває 10-12 хвилин і має на меті розвивати вміння учнів зосередитися на читанні, сприяти правильному, самостійному, уважному читанню без відволікань.

6. Виявлення й оцінювання якості самостійного читання та розглядання. Цей етап триває 7-10 хвилин і має на меті контролювати самостійне читання, перевіряти його якість, розвивати здатність самостійно освоювати текст, культуру читання та глибоке розуміння змісту та ідей автора.

7. Рекомендації щодо позаурочної самостійної діяльності з книгою на наступний тиждень. На цьому етапі учні отримують повідомлення про наступну тему уроку позакласного читання, отримують рекомендації щодо правильного вибору книг, правил користування бібліотекою та ознайомлюються з книжковою виставкою та ілюстративною картотекою [15, с. 55].

Всі ці етапи уроку позакласного читання сприяють розвитку вмінь учнів уважно читати, розуміти та аналізувати прочитане, а також підтримують зацікавленість учнів у самостійному читанні та розвитку культури читання.

У процесі реалізації означеної мети кожного етапу учні мають можливість опанувати певні норми, визначені у методиці формування культури мовлення: *лексичні* (розрізнення значень і семантичних відтінків слів, закономірності лексичної сполучуваності); *граматичні* (вибір правильного

закінчення, синтаксичної форми); *стилістичні* (доцільність використання мовно-виражальних засобів у конкретному лексичному оточенні, відповідній ситуації спілкування); *орфоепічні* (вимова) [37, с. 314].

На *основному* етапі позакласного читання учні проявляють зростаючу потребу та здатність до самостійного читання. У класі вже виникає ситуація, коли діти самостійно вибирають та читають книги письменників, чиї твори їм особливо подобаються, вони свідомо користуються книгою для отримання необхідних знань. Тому варто розширити різноманіття форм проведення уроків не тільки за змістом, але й за типом читацької діяльності.

Навчальна програма, як свідчить дослідження має реалізуватися не лише на спеціальних уроках та бібліотечних заняттях, але й через проведення літературних ранків, вікторин, конкурсів та інших заходів, відведених для позакласного читання. Такі уроки мають на меті поліпшити навички самостійного читання учнів, розвинути їхнє мовлення, зацікавити їх не лише книгою та процесом читання, але й самим уроком, предметом позакласного читання. Це можуть бути уроки-звіти, уроки-зустрічі, ранки художнього читання, уроки вільного читання, уроки-КВК, усні журнали, контрольні-підсумкові уроки, уроки-подорожі, уроки-ігри, уроки-екскурсії та інші.

Таким чином, позакласне читання в початковій школі є одним з основних шляхів розвитку літературних здібностей молодших школярів та розширення їх читацьких інтересів. Систематично організовуючи уроки позакласного читання з молодшими школярами, вчитель має можливість краще вивчити індивідуальні нахили та смаки учнів через літературу, сприяти формуванню читацької культури та мовленнєвої компетентності, а також загального розвитку особистості школярів [21, с. 78].

Отже, систематична організація уроків позакласного читання дає можливість учителям краще розуміти індивідуальні нахили та смаки учнів, сприяє розвитку їхньої мовленнєвої компетентності, культури читання та загального розвитку особистості.

Позакласне читання не тільки надає можливість молодшим школярам ознайомитися з різноманітними літературними творами, але й сприяє їхньому особистісному зростанню, розвитку творчих здібностей та розумінню довкілля. Уроки позакласного читання мають значний потенціал для формування культури мовлення, що потребує вдосконалення методів та підходів до організації читацької діяльності з книжкою, стимулювання учнівської активності та зацікавленості у читанні, забезпечення доступу до різноманітних літературних творів та сприяння розвитку читацької культури в молодших школярів.

1.3. Шляхи формування культури мовлення учнів початкових класів у теорії і практиці позакласного читання

Формування культури мовлення у молодших школярів має свої особливості, зумовлені їхнім віковим етапом розвитку та специфічними потребами. На основі аналізу науково-методичних джерел, проведеного спостереження нами визначені окремі з них:

Засвоєння мови. Молодші школярі все ще перебувають у процесі набуття мовних навичок. Вони формують свій словниковий запас, вивчають граматичні правила та розвивають базові мовні структури. Тому основна увага у формуванні їхньої культури мовлення зосереджена на створенні міцного фундаменту мовних навичок і наданні широких можливостей для мовної практики та закріплення.

Грайливість та уява. Молодші школярі від природи схильні до грайливості та уяви. Цю характеристику можна використати для створення яскравого та цікавого середовища для розвитку мовлення. Вчителі можуть використовувати розповіді, рольові ігри, ляльковий театр та інші види творчої діяльності, щоб стимулювати їхню творчість, розвивати усне мовлення та виховувати позитивне ставлення до спілкування [32].

Розвиток усного мовлення. Молодші школярі насамперед користуються усним спілкуванням як основним способом самовираження. Тому значна увага приділяється розвитку їхніх навичок усного мовлення. Вчителі мають надавати учням можливість брати участь у змістовних розмовах, висловлювати свої думки та ідеї, а також практикувати слухання і говоріння в різних контекстах. Це допомагає їм набути впевненості, покращити артикуляцію та розвинути навички ефективної комунікації.

Повторення та підкріплення. Молодші школярі отримують користь від повторення та закріплення матеріалу. Цьому сприяє створення структурованого і послідовного навчального середовища, де ключові мовні поняття і навички повторюються і закріплюються. Завдяки повторенню учні засвоюють мовні моделі, словниковий запас і комунікативні стратегії, що стимулює дотримання мовних норм усної і писемної мови..

Мультимедійний підхід. Молодші школярі найкраще навчаються за допомогою мультимедійного підходу, який передбачає упровадження візуальних, аудіовізуальних та кінестетичних елементів. Навчальні матеріали та вправи мають бути візуально привабливими, містити аудіовізуальні засоби для підтримки їхнього розуміння та залучення дітей до мовленнєвої діяльності. Такий підхід полегшує розуміння, запам'ятовування та загальний мовленнєвий розвиток здобувачів початкової освіти.

Матеріали та вправи мають відповідати віку. Для формування культури мовлення у молодших школярів важливо використовувати матеріали та вправи, що відповідають їхньому віку. Тому необхідно добирати тексти, історії та ресурси, які відповідають інтересам, когнітивним здібностям та рівню розвитку дітей. Застосування ігор, віршиків, пісень та інтерактивних вправ гарантує, що навчання буде приємним, доступним і цікавим для маленьких учнів.

Позитивне підкріплення та заохочення. Молодші школярі стають активними у середовищі, яке забезпечує позитивне підкріплення та заохочення. З цією метою доцільно відзначати зусилля учнів, визнавати їхній прогрес і забезпечувати конструктивний зворотний зв'язок, щоб підвищити їхню

впевненість і мотивацію. Створення безпечної та сприятливої атмосфери сприяє ризику, активній участі та позитивному ставленню до спілкування.

Інтеграція навичок грамотності. Формування культури мовлення у молодших школярів має відбуватися паралельно з розвитком їхніх навичок грамотності. Читання і письмо мають бути інтегровані в навчальний процес, що дозволить учням використовувати мову в різних ситуаціях. Така інтеграція сприяє кращому розумінню, розширенню словникового запасу та вмінню ефективно висловлювати свої думки як усно, так і письмово [48, с. 99].

Формування культури мовлення у молодших школярів, як показує дослідження, вимагає підходу, що передбачає врахування їхнього вікового рівня розвитку, заохочення природної грайливості та уяви, зосередження уваги на розвитку усного мовлення, використання мультимедійних технологій, забезпечення багаторазового підкріплення та інтеграції навички грамотності. Ураховуючи ці особливості, вчителі мають ефективно виховувати культуру мовлення молодших школярів і закласти міцний фундамент для їхнього майбутнього мовно-мовленнєвого розвитку.

Формування культури мовлення учнів початкових класів у процесі роботи з дитячою книжкою є одним із важливих аспектів літературної освіти, й формування читацької компетентності зокрема. Цей процес спрямований на розвиток умінь та навичок ефективного мовленнєвого спілкування, збагачення лексичного запасу, вдосконалення граматичних структур та формування правильної вимови [26; 27].

У дослідженні беремо до уваги *мовленнєвий* складник читацької компетентності (за О. Вашуленко), який передбачає формування і розвиток мовленнєвих умінь і навичок (брати участь у діалозі в процесі обговорення прочитаного твору; уміння висловлювати думки, використовуючи для цього як мовні, так і позамовні та інтонаційні засоби виразності мовлення; уміння ставити запитання, відповідати на запитання за змістом прочитаного; розвиток образного мовлення) [69, с. 95].

У типових освітніх програмах мовно-літературної освітньої галузі (змістова лінія «Взаємодіємо усно») визначено зміст та очікувані результати формування культури мовлення:

1–2 класи: оволодіння етикетними нормами культури спілкування (здобувач освіти: уважно слухає співрозмовника й адекватно відповідає на його запитання; користується формулами мовленнєвого етикету в різних ситуаціях; дотримується правил спілкування з людьми різного віку; використовує відповідно до ситуації спілкування несловесні засоби (жести, міміка тощо); регулює дихання, силу голосу і темп мовлення у процесі спілкування) [58, с. 193 – 198];

3–4 класи: оволодіння етикетними нормами культури спілкування (вступає і підтримує діалог на теми, пов'язані з важливими життєвими ситуаціями; дотримується етичних норм спілкування, правил етикету; вживає у процесі спілкування правильні форми звертань, слів, що виражають прохання, побажання, пропозицію, вибачення; дотримується мовленнєвого етикету, норм літературної вимови) [58, с. 245 – 250].

Під час уроків позакласного читання учні мають можливість висловлювати свої думки, емоції та враження від прочитаного твору. Вони вчаться аналізувати текст, визначати головну думку, розкривати характери персонажів та висловлювати свої судження. Це сприяє розвитку виразного мовлення, збагаченню лексичного арсеналу, формуванню навичок власного літературного творення.

Позакласне читання також сприяє розвитку слухової пам'яті та уваги учнів. Під час прослуховування творів, вони навчаються розрізняти звуки, інтонацію та мелодію мовлення. Це допомагає їм краще розуміти прочитане і вміти виражати свої думки на слух.

Важливою складовою формування культури мовлення є також робота з літературними творами. Учні знайомляться зі стилістичними особливостями текстів, вивчають літературні терміни та прийоми виразності. Вони навчаються

розуміти й аналізувати художні образи, використовуючи відповідну термінологію [40, с. 23].

У процесі роботи з дитячою книжкою, як свідчить аналіз теоретичних основ і практики, доцільно використовувати різноманітні мовленнєві вправи та ігри, спрямовані на розвиток мовленнєвої компетентності учнів, наприклад: проводити дискусії, діалоги, рольові ігри, творчі завдання зі створення діалогів чи розповідей за змістом прочитаного.

Усі ці підходи та методи допомагають учням початкових класів вдосконалювати своє мовлення, формувати навички виразного висловлювання думок, розширювати словниковий запас та розуміння літературних творів. У результаті, вони стають більш впевненими в мовленнєвій діяльності, розвивають свою творчість та культуру мовлення.

Таким чином, позакласне читання в системі літературної освіти молодших школярів є ефективним інструментом для формування культури мовлення. Цей процес сприяє розвитку мовленнєвих навичок, лексичного запасу, вмінню висловлювати думки та емоції, вдосконаленню граматичних структур та вимови. Робота з літературними творами під час уроків позакласного читання допомагає учням розбиратися в стилістичних особливостях текстів, розуміти художні образи та застосовувати літературну термінологію. Крім того, різноманітні мовленнєві вправи та ігри сприяють розвитку мовленнєвої компетентності, викликають дискусії, рольові ігри та творчі завдання, що удосконалює вміння учнів виразно висловлювати свої думки та розуміти прочитане.

Робота з книжкою на уроках позакласного читання дає можливість удосконалювати мовленнєву компетентність молодших школярів, розширити словниковий запас та здатність виразно комунікувати. Дослідження свідчить, що важливо створювати сприятливу атмосферу на уроках, щоб учні мали можливість вільно висловлюватися, спілкуватися та ділитися своїми думками. Регулярне проведення таких уроків сприяє розвитку культури мовлення як невід'ємної складової загального розвитку особистості учня [11].

Важливим аспектом формування культури мовлення у роботі з дитячою книжкою є створення відповідних умов: використовувати різноманітні методи та прийоми, адаптувати завдання до рівня розвитку учнів, спонукати їх до активної участі у мовленнєвих вправах та діалогах; також важливо стимулювати самостійність та творчість учнів, надавати їм можливість виражати свої думки та емоції, розвивати критичне мислення та аналітичні навички [6, с. 3].

Усі ці зусилля спрямовані на те, щоб учні початкових класів стали впевненими співрозмовниками, здатними виразно й точно висловлювати свої думки, розуміти та аналізувати прочитані твори. Формування культури мовлення на уроках позакласного читання є важливою складовою розвитку особистості учня, що сприяє його успіху як у навчанні, так і у майбутньому житті.

Нами проаналізовано ефективні та продуктивні практики формування культури мовлення молодих школярів на уроках позакласного читання. Розглянемо деякі з них.

Читання вголос: регулярні заняття з читання вголос, під час яких учитель моделює вільне та виразне читання, допомагає учням розвивати навички аудіювання, покращувати вимову, засвоювати правильну інтонацію та ритм розмовної мови. Варто заохочувати учнів активно слухати та брати участь в обговоренні історії, персонажів і тем.

Обговорення в групах: сприяє проведенню групових дискусій після читання, висловлюванню своїх думок, участі в діалогах; заохочує до слухання своїх однолітків і вдумливих відповідей.

Переказування історій і драматизація: заохочування учнів переказувати історії своїми словами, зосереджуючись на ключових подіях, персонажах і головних ідеях допомагає розвивати навички переказу, пам'ять та вміння логічно висловлюватись; крім того, учні можуть розігрувати сцени з оповідань або створювати прості сценки, розвиваючи творчість і навички публічних виступів.

Розширення словникового запасу: рекомендується заохочувати учнів до використання на уроках позакласного читання нових слів і фраз; залучати учнів до дискусій і вправ, які сприяють розумінню і використанню цих слів у контексті, що сприятиме розширенню їхнього словникового запасу та покращенню рівня володіння мовою.

Вправи з керованим читанням: робота у малих групах, що передбачає читання та обговорення прочитаного; доцільно розподілити ролі в групах, щоб заохотити активну взаємодію та співпрацю. Це дає учням можливість практикувати свої навички розуміння, обмінюватися думками та розвивати здібності критичного мислення.

Читацький театр: організація виконання сценаріїв на основі прочитаних текстів. Це сприяє вільному володінню мовою, виразності та впевненості в публічних виступах. Учні можуть брати на себе різні ролі, практикуватись у веденні діалогів і використовувати жести та міміку, щоб покращити свій виступ.

Ведення щоденників і рефлексія: під час ведення записів учні можуть писати про свій досвід читання, про свої думки та емоції.

Мовні ігри та вправи: використання інтерактивних мовних ігор та вправ, які зміцнюють мовні навички (ігри на асоціації, скоромовки, словникові вікторини або конкурси оповідачів), можуть зробити процес навчання приємним і цікавим, водночас покращуючи вільне володіння мовою, точність і творчі здібності.

Спільні проєкти: виконання завдань, які вимагають спільної роботи над дослідженнями, презентаціями або творчими завданнями, пов'язаними з прочитаними текстами. Це сприяє розвитку командної роботи, комунікативних навичок і здатності формулювати ідеї.

Домашнє читання та залучення батьків: робота з батьками щодо створення сприятливого середовища для читання й обговорення книг; читання батьків разом із дітьми, постановка їм запитань про прочитані історії, участь у

розмовах про теми й персонажів, що сприяє удосконаленню культури мовлення [17, с. 87].

Упровадження таких видів діяльності на уроках позакласного читання дає можливість ефективно формувати культуру мовлення в молодших школярів. Головне – створити сприятливе й зацікавлене середовище, залучати учнів до активної участі, заохочувати до змістовних розмов і розвивати навички усного мовлення учнів.

У дослідженні визначили, що формування культури мовлення молодших школярів на уроках може становити певні труднощі, зокрема:

- обмежений обсяг уваги молодших школярів (це потребує зацікавлення учнів діяльністю, використання інтерактивних технологій, динамічних форм виконання завдань відповідно до віку учнів);

- розвиток словникового запасу (обмежений словниковий запас; введення нових слів і фраз на уроках читання потребує ретельного пояснення і закріплення, щоб забезпечити розуміння та використання у мовленні);

- володіння мовою (молодші школярі часто відчують труднощі у чіткому та ефективному висловлюванні своїх думок);

- подолання сором'язливості та страху говорити (учням властиво відчувати сором'язливість або тривогу під час висловлення своєї думки, тому створення сприятливого середовища в класі, яке заохочує до участі та створює безпечний простір для спілкування, має вирішальне значення);

- обмежені попередні знання та досвід (це впливає на здатність молодших школярів розуміти й обговорювати певні тексти, тому необхідно добирати матеріали відповідно до віку учнів, які відповідають їхнім інтересам та досвіду, щоб вони могли брати активну участь в обговоренні та співвідносити їх зі змістом);

- розвиток навички слухання (активне слухання має важливе значення для ефективної комунікації та розуміння; молодші школярі потребують керівництва та практики, щоб розвинути свої навички слухання,

зосереджуючись на деталях, виконуючи інструкції та розуміючи різні точки зору під час групових дискусій);

- баланс між вимогами і творчістю (важливо заохочувати творчість та індивідуальне самовираження; необхідно знайти баланс між наданням чітких вказівок і заохоченням учнів критично мислити, ділитися своїми думками та висловлювати свої ідеї).

Аналіз науково-методичних джерел засвідчує, що, усвідомлюючи ці виклики, педагоги можуть активно вирішувати їх, адаптуючи навчальні підходи та надаючи необхідну підтримку, щоб допомогти молодшим школярам долати труднощі та поступово опановувати норми культури мовлення на уроках позакласного читання [39, с. 56].

Отже, формування культури мовлення молодших школярів на уроках позакласного читання – важливий і багатогранний процес. Ці уроки за певних умов мають можливості для розвитку в учнів мовно-мовленнєвих навичок, розширення словникового запасу, вдосконалення комунікативних здібностей.

З цією метою важливо упроваджувати технологічний підхід, створювати мовленнєві ситуації, які заохочували б дітей до активної участі під час аналізу й обговорення різних текстів, до висловлювання своїх думок. Доцільно використовувати інтерактивні види діяльності, групові дискусії та мовленнєво-орієнтовані вправи, що допомагає учням подолати труднощі у спілкуванні та розвинути впевненість у своїх мовленнєвих здібностях.

Формування культури мовлення на уроках позакласного читання також виходить за межі класу. Це дає учням змогу застосовувати свої мовні навички в реальних життєвих ситуаціях.

Таким чином, формування культури мовлення учнів початкової школи на уроках позакласного читання є важливим складником реалізації мети вивчення української мови та літератури, формування компетентності «вільне володіння державною мовою». Виховання у здобувачів початкової освіти навичок літературного спілкування дає можливість спілкуватися з людьми різного віку і статусу, змістовно й грамотно висловлювати свої думки в усній і письмовій

формах, дотримуватися правил спілкування, вільно володіти мовою в різних особистих та навчальних ситуаціях.

Висновки до розділу 1

Формування культури мовлення молодших школярів є актуальною проблемою сучасної освіти. Вміння ефективно спілкуватися, володіти правильною граматиною, розуміти контекст і використовувати різноманітні мовні засоби є ключовими навичками, необхідними для успішного особистісного і академічного розвитку. У теоретичному аспекті формування культури мовлення молодших школярів базується на розумінні основних принципів мовленнєвого розвитку. Це вміщує розуміння етапів розвитку мовлення, впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, ролі мовних моделей і мовного середовища.

Важливим складником формування культури мовлення є створення сприятливого мовного середовища. Це охоплює як класну кімнату, де проводяться уроки, так і позакласні заходи, в яких акцентується увага на мовленнєвому розвитку учнів. Дослідження показує, що вчителі мають використовувати різноманітні методи та прийоми, щоб спонукати учнів до активного мовленнєвого спілкування. Розробка та впровадження програм, спрямованих на формування культури мовлення, має враховувати індивідуальні особливості учнів та їхні потреби. Планування уроків і використання різних методик повинні бути спрямовані на розвиток учнівської активності, самостійності і творчості в процесі мовленнєвої діяльності.

Позакласне читання є ефективним засобом формування культури мовлення учнів початкових класів. Це особливий вид уроків, що створює сприятливі умови для розвитку комунікативних навичок, збагачення словникового запасу та вдосконалення вмінь використовувати мову в різних ситуаціях. На уроках позакласного читання учні мають можливість самостійно вибирати літературні твори, що відповідають їхнім інтересам та смакам. Це

сприяє активній участі у процесі читання, розвитку емоційності та виразності мовлення.

Дослідження свідчить, що учні можуть активно спілкуватися про прочитані твори, висловлювати свої думки та почуття щодо прочитаного. Це розвиває в них вміння аналізувати, узагальнювати і висловлювати свої думки з урахуванням правил мовлення. Позакласне читання сприяє розширенню словникового запасу учнів та вивченню нових лексичних одиниць. Молодші школярі зустрічають нові слова та вирази у контексті, що допомагає їм зрозуміти значення та використовувати їх у власному мовленні.

Використання різноманітних методик та творчих завдань на уроках позакласного читання сприяє формуванню культури мовлення учнів. Ігри, драматизація, обговорення творів та інші активні форми роботи допомагають учням удосконалити свої мовленнєві навички.

Отже, формування культури мовлення молодших школярів є багатограничним завданням, що потребує уваги, системності та спеціальних підходів. Аналіз наукових джерел, спостереження за освітнім процесом на уроках читання дали можливість стверджувати, що для ефективного вирішення означеного завдання необхідно враховувати теоретичні засади та практичні методи для створення сприятливого мовного середовища і розвитку в учнів умінь дотримуватися усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, що сприятиме успішному використанню мови як засобу комунікації у різних сферах життя.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ З ДИТЯЧОЮ КНИЖКОЮ НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

2.1. Стан сформованості рівня культури мовлення молодших школярів на уроках позакласного читання

Особлива увага на сучасному етапі розвитку освіти приділяється формуванню мовно-мовленнєвої компетентності, тобто здатності особи володіти всіма мовними засобами рідної мови, вільно висловлювати власні думки, логічно та послідовно виражати свої ідеї та переконання. Ця потреба виокремлює необхідність оновлення підходів до навчання молодших школярів, удосконалення методів та технологій, а також акцентує увагу на розвитку мовленнєвої компетентності дітей цього вікового періоду.

Один із ключових аспектів навчання української мови в початкових класах – формування компетентності «вільне володіння державною мовою, яка визначена у Державному стандарті початкової освіти (2018 р.) першою. Це передбачає розвиток усного та писемного мовлення учнів, здатності використовувати мову для спілкування, набуття знань та впливу. Культура мовлення стає важливою якістю кожного учня і читання, як один із компонентів цього процесу, відіграє важливу роль. Читання є фундаментом для опанування усіх предметів та розвитку особистості дитини.

Проблема розвитку культури мовлення молодших школярів через використання дитячої художньої літератури на уроках позакласного читання є актуальною. Це видно з аналізу психолого-педагогічної літератури, спостережень і висновків, отриманих після проведення експериментального дослідження. Мета цього дослідження була виявити та розширити інтерес учнів до читання, підвищити рівень їхнього літературного розвитку та читацької компетентності.

Завдання вчителя початкових класів охоплює не лише навчання дітей читати правильно, з розумінням та виразно, а також аналізувати літературні твори. Вчитель також має формувати в дітей соціальні та морально-етичні цінності через образи героїв літературних творів, розвивати їхнє мовлення, сприяти вмінню висловлювати свої думки після читання чи прослуховування, розвивати їхні творчі літературні здібності. Програмою з літературного читання передбачено також формування у дітей навички самостійної роботи з різними видами дитячих книжок та вміння здійснювати пошук та відбір інформації для розв'язання навчальних завдань.

На основі аналізу психолого-педагогічної, методичної літератури чинної програми з літературного читання [58, с. 255–271] зробили висновок, що на формування культури мовлення молодших школярів під час уроків позакласного читання впливають методи, які використовує вчитель у своїй роботі. З метою дослідження процесу формування культури мовлення молодших школярів під час уроків позакласного читання ми провели експеримент. Метою цього експерименту було визначити рівень сформованості культури мовлення молодших школярів під час уроків позакласного читання. До експерименту були залучені 20 учнів 3 класу Бориспільського ліцею імені Костянтина Могилка Бориспільської міської ради Київської області.

Ми визначили завдання нашого експериментального дослідження:

- 1) Обрати інструменти для діагностики рівня сформованості культури мовлення молодших школярів під час уроків позакласного читання.
- 2) Провести діагностичне обстеження дітей і проаналізувати результати, отримані під час дослідження.
- 3) Описати рівні сформованості культури мовлення молодших школярів на уроках позакласного читання.

На етапі попереднього дослідження ми встановили критерії та показники для оцінки рівня розвитку мовленнєвої культури молодших школярів на уроках позакласного читання – когнітивно-пізнавальний, оцінно-емоційний, діяльнісно-процесуальний.

Когнітивно-пізнавальний критерій характеризувався таким чином:

- загальна кількість сформованих речень у тексті;
- навички коректного структурування речень відповідно до заданої теми та їх зв'язку між собою;
- використання другорядних та однорідних членів речення в мовленні.

Оцінно-емоційний критерій:

- емоційна реакція на художній текст;
- навички виявлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями у творі;
- вміння аналізувати дії героїв та визначати тему та основну ідею твору.

Діяльнісно-процесуальний критерій:

- уміння переказувати тексту;
- точність та повнота відтворення змісту прослуханого тексту;
- високий рівень грамотності, виразності і культури в мовленні, включаючи міміку та жести.

На початковому етапі нашого дослідження, відповідно до установлених критеріїв і показників, було визначено різні рівні сформованості мовленнєвої культури молодших школярів, учнів 3 класу зокрема: низький, середній і високий.

Високий рівень:

Молодші школярі здатні формувати прості речення, але ці речення рідко містять однорідні чи другорядні члени речення. Вони часто роблять граматичні помилки. У дітей відсутні навички переказу тексту. Виразність та культура мовлення, міміка та жести не виявляються в їхньому мовленні. Учні мають труднощі з розумінням твору та відтворенням його сюжету і не завжди правильно оцінюють дії героїв. Крім того, їм складно визначити тему та головну думку твору, або вони зовсім не можуть це зробити.

Середній рівень:

Учні 3 класу вміють складати 5–6 речень, які логічно пов'язані за змістом, хоча іноді допускають граматичні помилки. Створений ними текст в основному складається із простих речень, але також містить і деякі поширені. Молодші школярі звертають увагу на емоційний настрій твору та можуть описати його. Вони виявляють зацікавленість головними персонажами твору і висловлюють свою думку про їхні дії. Учні можуть установити послідовність подій у тексті, але не завжди точно визначають тему та головну ідею. Діти мають навички переказу тексту, але їхні висловлення не завжди повні та чіткі щодо передачі змісту. Міміка та жести, культура мовлення та виразність присутні, хоча можуть не бути дуже виразними.

Низький рівень:

Діти вміють правильно формувати граматично коректні речення і зв'язувати їх логічно в тексті. Кількість речень у їх тексті перевищує 6 (як прості, так і складні речення з другорядними та однорідними членами). Їх мовлення виражене емоційно, і вони вдало використовують міміку та жести для підкреслення смислу. Учні володіють навичками переказу та відтворюють прослуханий текст з точністю до оригіналу, адекватно оцінюють дії героїв та чітко визначають тему та основну ідею твору.

Для оцінки когнітивно-пізнавального рівня було надано завдання на складання твору на визначену тему «*Моє улюблене заняття*». Результати обстеження показали такі результати (Рисунок 2.1).

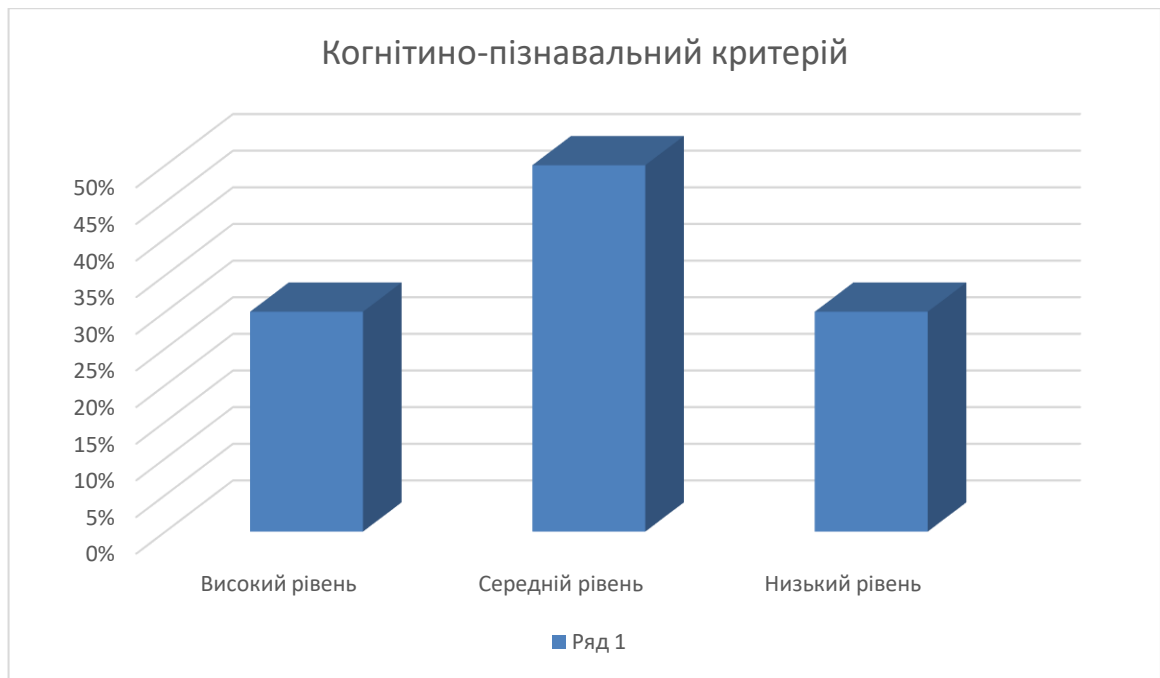

Рис. 2.1. Рівні сформованості культури мовлення молодших школярів на уроках позакласного читання за когнітивно-пізнавальним критерієм

Для оцінки когнітивно-пізнавального рівня ми пропонували завдання скласти твір на задану тему. Після аналізу творів учнів визначили: 25% (5 учнів) мають високий рівень за когнітивно-пізнавальним критерієм. Вони склали більше 6 речень, які були логічно пов'язані між собою за змістом. Тексти були граматично правильні, емоційно насичені і містили складні речення з другорядними та однорідними членами. 50% (10 учнів) мають середній рівень. Вони склали текст обсягом 3–5 речень, які логічно пов'язані за змістом. У текстах було 1 розширене речення і наявні деякі граматичні помилки (1–2 помилки). 25% (5 учнів) мають низький рівень за когнітивно-пізнавальним критерієм. Вони склали всього 1–3 простих речення, які були логічно пов'язані за змістом. Тексти містили помилки в словах та були незавершеними.

Отже, за результатами дослідження можна сказати, що рівень мовленнєвої компетентності молодших школярів за когнітивно-пізнавальним критерієм розподілився таким чином: 25% учнів мали високий рівень, 50% – середній, і 25% – низький.

Для оцінки третього критерію, який стосується активності та процесуального навчання, ми провели завдання з переказу тексту із позакласного читання (додаток А). Результати показали такі рівні: високий рівень був виявлений у 25% (5 учнів), середній рівень був фіксований у 39,3% (9 учнів), низький рівень спостерігався у 35,7% (6 учнів) дітей (див. рисунок 2.2).

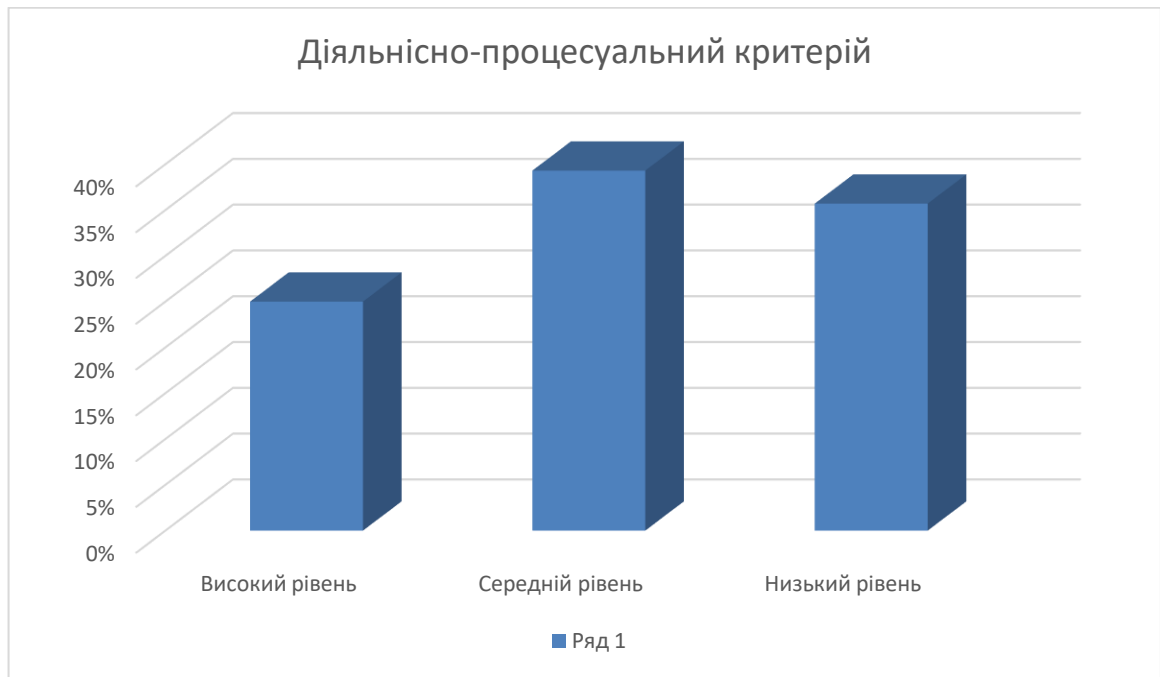

Рис. 2.2. Рівні сформованості культури мовлення молодших школярів за діяльнісно-процесуальним критерієм

Проаналізувавши відповіді дітей, ми виявили, що: 25% учнів проявили високий рівень мовленнєвої культури за діяльнісно-процесуальним критерієм, оскільки вони точно та емоційно переказали текст В. Сухомлинського "Важко бути Людиною". В їхніх відповідях було помітно виразність мовлення, культура мовлення та використання міміки та жестів. Речення, які вони формулювали під час переказу, були граматично правильними та чіткими. Більшість учнів (39,3%) успішно впоралися з завданням та володіють навичками переказу. Однак їхні відповіді не були настільки чіткими та повними в розкритті змісту. Міміка, жести, культура мовлення та виразність були присутні, але не на вищому рівні. В реченнях, сформульованих під час переказу, спостерігалися окремі граматичні помилки (1–3). Інші учні (35,7%)

мали низький рівень мовленнєвої компетентності за діяльнісно-процесуальним критерієм, оскільки не змогли переказати текст В. Сухомлинського. У їхніх відповідях були нечіткі формулювання речень, відсутність емоційної виразності, міміки та жестів. Вони також заплутувалися у послідовності викладу матеріалу.

Для оцінки оцінно-емоційного критерію ми використали українську народну казку "Дарунки з трьох зернин" (додаток Б) разом із запропонованою анкетой (додаток В). Після проведення обстеження отримані такі результати: 21,5% (3 учні) мають високий рівень; 46,4% (13 учнів) мають середній рівень; 32,1% (4 учні) – низький рівень (див. рис. 2.3).

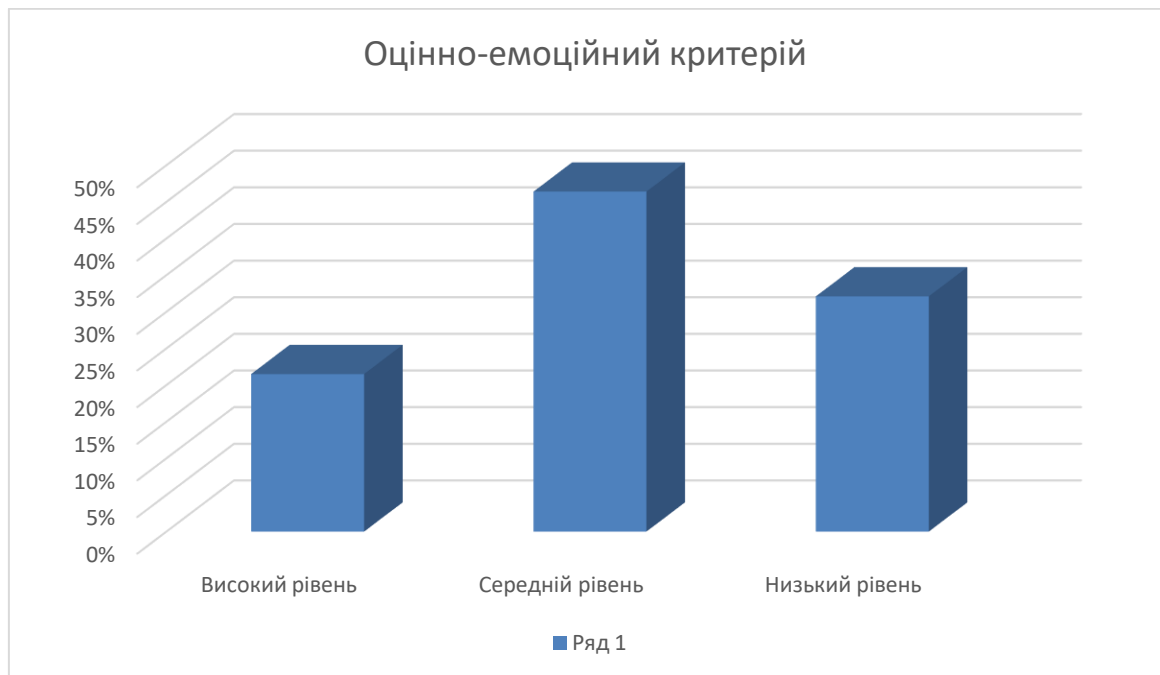

Рис. 2.3. Рівні сформованості культури мовлення молодших за оцінно-емоційним критерієм

Аналізуючи відповіді, можемо зазначити, що менше половини дітей (32,1% – 3 учні) продемонстрували високий рівень розвиненості мовленнєвої культури за цим критерієм. Ці учні відзначаються уважністю до емоційного сприйняття твору, розуміють причинно-наслідкові зв'язки, мотиви героїв та дають їм характеристику. Вони точно та чітко визначають тему та ідею твору. Середній рівень культури мовлення зафіксований у 46,4% (13 учнів) учнів

третього класу. Ці діти сприймають емоційний фон твору та оцінюють його, цікавляться головними героями та описують їхні вчинки. Вони можуть визначити послідовність подій у тексті, але не завжди точно формулюють тему та ідею через обмежений словниковий запас. Решта дітей (21,5% - 4 учні) мають низький рівень розвиненості культури мовлення. Вони зазвичай не звертають увагу на емоційний фон твору та обмежуються фактичним описом подій без оцінки дій героїв. Також вони зіткнулися з труднощами у визначенні теми та ідеї твору або не змогли цього зробити.

Отже, під час проведення нашого дослідження ми визначили рівні культури мовлення на основі трьох критеріїв та відповідних показників: когнітивно-пізнавального, оцінно-емоційного та діяльнісно-процесуального. Таким чином, високий рівень мовленнєвої культури спостерігався у 28,6% (5 учнів), середній рівень - у 42,8% (10 учнів), тоді як низький рівень мовленнєвої компетентності виявлено у 28,6% (5 учнів) (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Рівні сформованості культури мовлення молодших школярів на констатувальному етапі

Отже, наше проведене експериментальне дослідження показало, що мовленнєві навички молодших школярів розвиваються на задовільному рівні.

Діти у цілому вже можуть створювати граматично правильно побудовані речення, які мають зв'язок за змістом, розвивають свої вміння використовувати як вербальні, так і невербальні мовні засоби у спілкуванні та вдосконалюють володіння мовними нормами і технікою мовлення.

Констатувальний етап дослідження дав можливість зробити висновок, що піднесення рівня формування культури мовлення молодших школярів потребує більшої уваги на уроках позакласного читання, системності в роботі з дитячою книжкою та добору ефективних форм, методів і прийомів для опанування усталених мовних норм усної і писемної літературної мови.

2.2. Види робіт із формування культури мовлення учнів початкових класів у процесі роботи з дитячою книжкою

Формування культури мовлення учнів початкових класів є одним із важливих завдань освітнього процесу, оскільки вміння висловлювати свої думки чітко і лаконічно, а також розуміти текст читаної літератури, впливають на загальний розвиток дитини і її успішність у навчанні. Констатувальний етап дослідження показав, що в учнів 3 класу переважає середній рівень сформованості культури мовлення. У даному розділі ми розглянемо різні види робіт, спрямованих на формування культури мовлення у молодших школярів, із особливим акцентом на роботу з дитячою літературою. Діти в цьому віці вже володіють базовими навичками читання, але їм потрібно активно розвивати мовленнєві вміння та збагачувати словниковий запас, щоб вони могли виразно спілкуватися та виразно виражати свої думки.

Уроки позакласного читання, робота з дитячими книжками можуть бути цікавими та корисними для формування культури мовлення учнів початкових класів. Розглянемо окремі види робіт, які використовували для роботи з дитячою книгою під час проведення формувального етапу дослідження:

Читання вголос (зачитування фрагментів книжки вголос перед класом; це сприяло розвитку артикуляції, інтонації та відчуття мовленнєвого ритму).

Групове обговорення книжки (діти можуть розділитися на групи та обговорювати прочитаний матеріал, ділитися враженнями та думками про книгу). **Рольова гра** (розігрування ролей героїв книги, створення власних діалогів та сценаріїв на основі подій книги). **Складання питань** (підготовка питань до книги для інших учасників уроку; це розвиває навички аналізу та формулювання запитань). **Письмові вправи** (завдання на написання власних оповідань, рецензій на книги або листів героям книги сприяють розвитку писемних навичок). **Творчі завдання** (створення власних ілюстрацій до книги, аудіозаписів або відеороликів, які передають їхнє розуміння і враження від книги). **Виразне читання** (робота над виразністю свого читання, відтворення емоцій героїв та подій). **Вікторини та ігри** (ігри, які базуються на змісті книги, допомагають закріпити знання та заохочують активну участь учнів у спілкуванні). **Дослідження теми книги** (дослідження теми, що порушується у книзі, виконання проєктів, створення презентацій, доповіді перед класом). **Літературні ранки та читання на вихідних** (запрошення батьків та родин до школи на літературні ранки або організація вихідних заходів із читанням допомагають створити позитивний підхід до книг та мовленнєвого розвитку учнів).

Нами було розроблено та запропоновано учням 3 класу різні види вправ на уроках позакласного читання з використанням дитячої книжки. Для прикладу, на розвиток читання вголос було впроваджено такі вправи:

- *Читання вголос перед класом.*

Учитель обирає добре відомий учням текст із дитячої книжки. Учень, який читатиме, повинен підготуватися, визначити, який уривок він обере та в чому полягатиме основний акцент під час читання. Читання обраного фрагмента мало відповідати всім вимогам щодо виразності і передачі емоційності.

- *Читання ролей.*

Учитель обирає діалог або сцену з книжки, в якій є різні персонажі. Учні вибирали, кого будуть імітувати, та практикували діалог між персонажами.

Відтворення діалогу в парах або перед класом, стимулювало учнів намагатися читати відповідно до сили, темпу, тембру голосом та міміки обраного персонажа.

- *Імітація персонажів.*

Учитель обирає уривок з книжки, в якому є цікавий персонаж. У процесі аналізу тексту учні визначали особливості мови цього персонажа, читали уривок, намагаючись імітувати голос та передати особливості мовлення обраного персонажа.

- *Читання з роздумами.*

До обраного тексту пропонували запитання, що стосуються змісту. Учні читали уривок та обирали місця, де вони зупиняться, щоб подумати над запитаннями від учителя або співрозмовників. Потім ділилися своїми думками та спостереженнями.

- *Читання на різних швидкостях.*

Учні спочатку слухали читання вчителя як взірць, а потім відтворювали читання з різними темпами відповідно до описаних подій.

- *Читання з акцентом*

Читання обраних ключових слів або фраз у тексті вчителем з логічним наголосом; відтворення читання визначених місць учнями з дотриманням вимог щодо виразності, передачі емоцій, почуттів персонажів.

- *Читання з паузами.*

Учитель демонстрував, як можна додавати короткі паузи під час читання для підсилення враження. Учні практикувалися читати з паузами в парах або перед класом.

- *Читання в парах.*

Учні розділяють текст на дві частини та читають його разом з партнером, обмінюючись ролями.

Дослідження показало, що вправи такого типу були зорієнтовані на дотримання учнями вимог культури мовлення: висловлення мають бути правильними, точними, виразними; слова слід правильно наголошувати; в

усному мовленні необхідно виразно вимовляти слова, уміло користуватися інтонацією; у розмові потрібно вислухати до кінця співбесідника, не перебивати його без потреби; вдало добирати слова ввічливості.

Ефективно впливали на розвиток культури мовлення молодших школярів під час уроків позакласного читання **рольові ігри**. У дослідженні ми визначили напрями діяльності, які найбільше сприяють опануванню учнями ustalених мовних норм усної і писемної літературної мови, зокрема: розвиток комунікативних навичок, розширення словникового запасу, вчительський контроль, сприяння імпровізації, сприяння сприйняттю тексту та збільшення інтересу до читання. Практика засвідчила, що рольові ігри у процесі роботи з дитячою книжкою залучають дітей до свідомого використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування, що покращує культуру мовлення, розвиває комунікативні навички молодших школярів під час уроків позакласного читання.

Розглянемо розроблені нами рольові ігри та вікторини.

- **Рольова гра "Казкова світлиця"**. Учні обирають персонажа з казки, який їм найбільше сподобався. Кожен учень має розповісти про життя та пригоди свого персонажа, уявивши, що він потрапив у сучасний світ.
- **Вікторина "Хто сказав це?"**. Учитель читає фразу або діалог з книжки. Учні повинні визначити, який персонаж сказав ці слова, про який настрій героя це свідчить.
- **Рольова гра "Зустріч з автором"**. Учні уявляють, що автор книжки прийшов у їхню школу. Вони мають підготувати питання до автора про книжку, персонажів, процес написання тощо.
- **Вікторина "Де це відбулося?"**. Учні обирають подію з казки та намагаються знайти аналогічне місце чи ситуацію в реальному житті, описують, дотримуючись лексичних, граматичних, орфоепічних норм.
- **Рольова гра "Постав себе на їхнє місце"**. Учні обирають персонажа та пробують розробити сценарій чи міні-оповідання, де вони виступають в ролі цього персонажа.

- **Вікторина "Різниця в казці"**. Учні обирають дві різні версії однієї казки (наприклад, популярну казку та її адаптацію). Вони порівнюють ці версії та обговорюють, яка різниця в них є, як це впливає на сюжет та персонажів.

- **Рольова гра "Створення продовження казки"**. Учні обирають закінчення казки та створюють власну версію подій, що відбуваються після закінчення оригінальної казки.

- **Вікторина "Казковий словник"**. Учні вибирають незнайомі або складні слова з казки та намагаються пояснити їх значення.

- **Рольова гра "Театралізація фраз"**. Учні обирають цитати з книжки та виконують їх як діалоги в ролі персонажів.

- **Гра "Знайди спільне"**. Учні обирають два різних персонажі з різних книжок. Вони обговорюють, які спільні риси або подібні можуть бути у цих персонажів, використовуючи факти з книг.

- **Гра "Казкова мозаїка"**.

Учні обирають кілька різних казкових персонажів. Кожен учень розповідає короткий відрізок історії, в якому ці персонажі зустрічаються та взаємодіють.

- **Вікторина "Загадки з казок"**. Учитель читає загадку, пов'язану з казкою або її персонажами. Учні повинні вгадати, про яку казку чи персонажа йдеться.

- **Гра "Що буде далі?"**. Учні обирають певний відрізок історії з книжки та намагаються придумати, що станеться далі з персонажами чи подіями.

Рольові ігри та вікторини у процесі роботи з дитячою книжкою, як підтверджує дослідження, активізують мовленнєву діяльність учнів, забезпечують опанування і дотримання вимог щодо змістовності, логічності, точності, виразності, правильності мовлення. Залучення до ігрової діяльності захоплює школярів інтерактивністю, змагальними елементами, спілкуванням та співпрацею, сприяє розвитку креативності, пам'яті. Завдяки цим перевагам

рольові ігри та вікторини є ефективними прийомами залучення учнів до читання та підвищення їхньої зацікавленості уроками позакласного читання.

У роботі над творами «Пригоди Вужа Оничка», «Прибулець з Країни нямликів» та «Нямлик і балакуча квіточка» учням було запропоновано один із видів вправ – складання питань. Кожен учень повинен був підготувати запитання для інших учасників уроку. Клас був розподілений на три групи – на кожен обраний твір. Список найцікавіших запитань ми вирішили представити в своїй роботі:

- **Питання щодо "Пригод Вужа Оничка":**

Якби Вуж Оничко міг говорити, як ви думаєте, які б пригоди з ним відбулися?

Які враження від Вужа Оничка ви мали, коли читали цю казку?

Що б ви змінили в цій історії, якщо б мали таку можливість?

Які аналогії можна провести між пригодами Вужа Оничка та реальними життєвими ситуаціями?

- **Питання щодо "Прибульця з Країни нямликів":**

Як ви уявляєте собі життя в Країні нямликів і чому це було б цікаво?

Як ви думаєте, які можуть бути інші країни у цьому світі?

Які блискучі ідеї чи винаходи ви б принесли з Країни нямликів до нашого світу?

Які цікаві герої або персонажі можуть зустрічати Прибульця в інших країнах?

- **Питання щодо "Нямлика і балакучої квіточки":**

Якби ви могли розмовляти з квіточкою, що ви їй сказали б і як би це вплинуло на ваше життя?

Що б ви робили, якщо б знайшли нямлика в своєму саду?

Які інші рослини чи квіти могли б говорити в цьому світі та про що вони розповідали б?

Які звірята або створіння зможуть брати участь в історіях про Нямлика та балакучу квіточку?

Письмові вправи можуть значно підвищити рівень культури мовлення молодших школярів на уроках позакласного читання через такі позитивні аспекти: дотримання орфографічних і пунктуаційних норм, розширення словникового запасу, розвиток структурованого мислення, вивчення граматики та правопису, стимулювання творчості та сприяння аналізу та обговоренню прочитаного матеріалу. Письмові вправи дають можливість дітям виражати свої думки та ідеї, організовувати їхні думки логічно, вивчати правила граматики та правопису, а також розвивати творчість та аналітичні здібності. Таким чином, вони стають важливим інструментом для покращення культури мовлення молодших школярів під час уроків позакласного читання. Учня 3 класу було запропоновано такі види письмових вправ:

- Аналіз персонажів:

Оберіть одного з головних персонажів книжки та опишіть його характер, зовнішність та вчинки.

Поясніть, чому ви вважаєте цього персонажа цікавим чи незвичайним.

- Аналіз сюжету:

Розкажіть про основні події в сюжеті книжки.

Порівняйте цей сюжет із подіями в інших казках чи книжках, які ви читали раніше.

- Аналіз теми та основної думки:

Спробуйте визначити основну тему, навчальний зміст або основну ідею, яку автор намагався передати через книжку.

Поясніть, як ця тема або ідея впливає на вас та чому вона важлива.

- Творче завдання:

Напишіть альтернативне закінчення сюжету книжки.

Уявіть, що ви стали автором і можете змінити обставини чи дії персонажів. Як би ви це зробили і чому?

- Лист до автора:

Напишіть лист до автора книжки, подякуйте йому за твір та поділіться своїми враженнями та думками про книжку.

Поставте питання автору, якщо вони виникли під час читання.

- Міні-дослідження персонажа:

Вивчіть одного з персонажів книжки настільки докладно, наскільки це можливо.

Напишіть "біографію" цього персонажа: де він народився, які були його дитячі роки, які мрії та цілі він має.

- Рецензія на книжку:

Напишіть рецензію на книжку для інших дітей. Розкажіть їм, чому вони повинні її прочитати, які враження ви отримали та кому ця книжка найбільше підійде.

- Список образів:

Зробіть список образів, які вам сподобались у книжці, та поясніть, чому саме вони вас зацікавили.

- Опис місця дії:

Опишіть місце, де відбуваються події книжки. Спробуйте передати атмосферу та настрій цього місця за допомогою слів.

- Тематичний малюнок:

Намалюйте картину чи ілюстрацію, що відображає ключову подію чи образ з книжки. Напишіть під нею короткий опис, пояснюючи, що вона зображує.

Ці письмові вправи сприяють розвитку аналітичних, творчих та мовно-мовленнєвих навичок учнів під час роботи з дитячими книжками на уроках позакласного читання.

Пропоновані нами творчі завдання на уроках позакласного читання з використанням книг позитивно впливали на підвищення культури мовлення учнів 3 класу. Вони сприяли розвитку виразного мовлення, покращенню навичок аналізу та обґрунтування думок, а також стимулювали творчість та уяву учнів. Під час таких завдань учні обговорювали та аналізували прочитані книги, створювали рецензії, листи від імені персонажів, розширювали словниковий запас та вдосконалювали навички говоріння перед аудиторією.

Рольові ігри також використовували для відтворення образів персонажів та роботи над усвідомленням змісту книжок. Все це сприяло покращенню культури мовлення учнів та робило процес вивчення літератури більш захопливим і корисним. Наведемо приклади побудови висловлювань з дотриманням вимог щодо змістовності, правильності, точності, виразності.

- **Твір-роздум:** висловлення роздумів над важливою темою чи ідеєю з книжки; учні діляться своїми власними думками та враженнями щодо цієї теми.
- **Творча адаптація:** перенесення подій із книжки в інший час чи середовище, наприклад: Як би виглядали події, якщо б казка відбувалася в сучасному світі, у майбутньому або в іншій культурі?
- **Відгук героя:** написати відгук на події книжки від імені одного з героїв; персонажі можуть розповісти, як вони відчувалися в певних ситуаціях та як це вплинуло на їхній розвиток.
- **Аналіз символіки:** учні визначали символіку у творі, мовно-виражальні засоби, пояснювали, яку роль вони відіграють у розумінні тексту.
- **Побудова альтернативного сюжету:** створення альтернативної версії сюжету книжки (версія може розглядати те, що сталося б, якби герої прийняли інші рішення чи змінили свої дії).
- **Лист до героя:** учні писали лист до одного з героїв книжки (дякували герою за його вчинки, ставили питання чи ділилися власними думками).
- **Театралізація:** запропонувати учням підготувати коротку театральну виставу на основі подій з книжки; вони можуть виступати в ролях героїв та розігрувати ключові сцени.
- **Розв'язання проблем:** учні отримали завдання вирішити певну проблему чи конфлікт, що виник у книжці, обґрунтовували свої рішення та ділилися своїми рекомендаціями.

- **Порівняльний аналіз:** порівняння книжки з іншими творами того ж автора чи на схожу тему; учні визначали спільні риси, шукали унікальні особливості кожного твору.

- **Створення книжкового трейлера:** створення короткого відеоролика (трейлера) на основі книжки (доцільно використовувати тексти, ілюстрації та навіть музику, щоб передати суть книжки).

Дослідження теми творів на уроках позакласного читання може, на нашу думку, істотно підвищити культуру мовлення учнів 3 класу через низку позитивних аспектів: розвиток аналітичних навичок, збагачення словникового запасу, розвиток навичок говоріння та обговорення, сприяння критичному мисленню, підвищення зацікавленості в читанні та розвиток навичок написання. Дослідження теми книги сприяє кращому розумінню та аналізу тексту, розвиває навички спілкування та обговорення, а також стимулює інтерес до читання та літератури серед учнів, що забезпечує підвищення рівня культури мовлення у них.

- **Дослідження головного героя:** завдання дослідити основного героя книжки (описати його характер, зовнішність, вчинки та зміни, які відбулися з героєм протягом оповідання).

- **Аналіз важливих подій:** завдання полягало в тому, щоб учні дослідили ключові події в книзі та пояснили, чому вони важливі для розвитку сюжету та персонажів.

- **Розкриття теми:** діти визначали основну тему книжки та підтверджували її цитатами з тексту, висловлювали міркування, як ця тема пов'язана з їхнім власним життям.

- **Дослідження конфлікту:** учні аналізували основний конфлікт у книжці, визначали його характер та ділилися своїми думками про можливі способи його вирішення.

- **Історичне дослідження:** якщо книжка має історичний контекст, учням цікаво провести дослідження того часу та подій, що описані в книзі.

- Порівняльний аналіз: порівняти книжку з іншими творами того ж автора або на схожу тему; учні визначають спільні теми, стилістичні особливості чи різниці.
- Розгорнута рецензія: написати рецензію на книжку, включаючи оцінку, обґрунтування та враження від читання.
- Тематична дослідницька робота: завдання полягає в тому, щоб учні дослідили конкретний аспект книжки, наприклад, науковий аспект, географічні особливості, культурні аспекти тощо.

Літературні ранки та читання на вихідних допомагають поглибити розуміння та апробацію прочитаних творів, розвивають навички мовлення, сприяють розвитку словникового запасу, створюють позитивне середовище для вивчення літератури, орієнтують учнів 3 класу на дотримання норм культури мовлення і спілкування. Пропонуємо приклад одного з ранків:

Назва події: "Чарівний світ книги"

Мета: Заохочувати дітей до читання, розвивати їхню любов до літератури, сприяти розвитку мовлення і творчості.

Підготовка:

Вибір дитячої книжки, яка підходить для читання в 3 класі. Наприклад, "Пригоди Котигорошка" Оксани Була.

Заздалегідь попередити учнів і їх батьків про заходи та попросити дітей прочитати вказану книжку.

План заходу:

Частина 1: Вітання (10 хвилин)

Ведучий (вчитель або учень) вітає всіх учасників та розповідає, що сьогодні ми зануримося в світ чарівних пригод через книжку.

Ведучий також запрошує дітей поділитися враженнями від книги, яку вони прочитали перед заходом.

Частина 2: Читання вибраної книжки (цікавих уривків із книги) (20 хвилин)

Ведучий розпочинає читати обраний розділ із книжки, залучаючи учнів до читання окремих фраз або речень.

Частина 3: Обговорення (15 хвилин)

Після закінчення читання обговорюються важливі події, персонажі та ідеї, які виникли під час читання.

Учитель ставить питання і стимулює дітей ділитися своїми враженнями і думками.

Частина 4: Творча діяльність (10 хвилин)

Діти отримують завдання на творчу діяльність, пов'язану з прочитаною книжкою. Наприклад, це може бути малюнок свого улюбленого персонажа або створення своєї історії за мотивами книги.

Частина 5: Завершення (5 хвилин)

Ведучий завершує захід, подякує учням за участь та нагадує їм про важливість читання.

Можна оголосити конкурс на найкращий малюнок або історію, яку діти створили під час вечора.

Участь дітей у літературній діяльності сприяла усвідомленню змісту прочитаної книги, розвитку творчості, дотриманню норм культури мовлення і спілкування.

Отже, в процесі роботи з дитячою книжкою важливо враховувати різні види роботи із формування культури мовлення учнів початкових класів. Ці види робіт, зокрема читання вголос, обговорення, творчі завдання, дослідження теми книги, літературні ранки, сприяють розвитку навичок мовлення, аналітичного та критичного мислення, збагаченню словникового запасу, опануванню загальноприйнятого мовленнєвого етикету. Вони створюють позитивне мовленнєве середовище, розвивають інтерес і здатність до самостійної читацької діяльності, забезпечують формування культури мовлення у молодших школярів.

2.3. Аналіз результатів сформованості культури мовлення здобувачів початкової освіти у процесі роботи з дитячою книжкою

Протягом півроку ми проводили формувальний етап експерименту – на уроках позакласного читання учням 3 класу були запропоновані різні види вправ та завдань з використанням дитячої книжки, які ми представили в попередньому розділі. Після цього ми провели контрольний етап експерименту, використовуючи критерії та методики констатувального. Метою контрольного етапу було визначити, наскільки впровадження різних видів вправ на уроках позакласного читання в 3 класі допомогло підвищити рівень культури мовлення.

Для оцінки когнітивно-пізнавального рівня було надано завдання на написання листа до головного героя твору В. Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі». Результати обстеження показали такі результати (Рисунок 2.5).

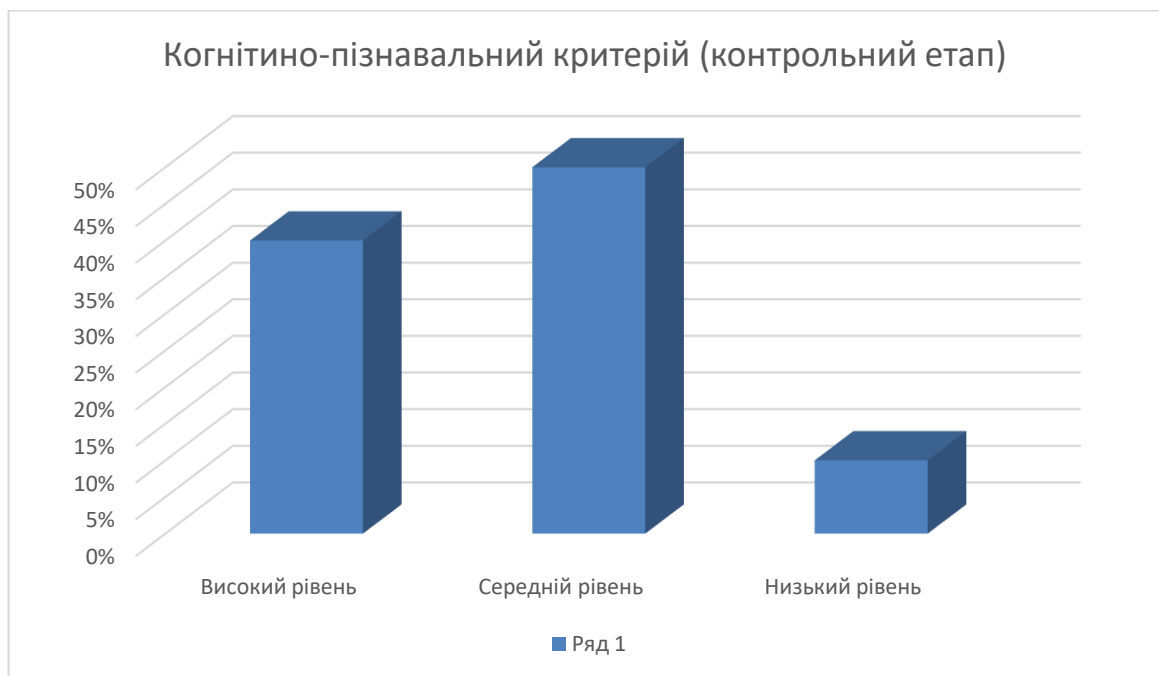

Рис. 2.4. Рівні сформованості культури мовлення молодших школярів на уроках позакласного читання за когнітивно-пізнавальним критерієм (контрольний етап)

Отже, за результатами дослідження можна сказати, що рівень мовленнєвої культури молодших школярів на уроках позакласного читання за когнітивно-пізнавальним критерієм розподілився таким чином: 40% мали високий рівень, підвищився на 10% відносно констатувального етапу, 50% – середній рівень, який залишився на місці, і 10% – низький, що знизився на 20% відносно констатувального етапу.

Для оцінки діяльнісно-процесуального критерію ми провели завдання з переказу тексту із позакласного читання (додаток Д). Результати показали такий розподіл: високий рівень був виявлений у 30% (7 учнів), середній рівень був фіксований у 45% (10 учнів), низький рівень спостерігався у 25% (3 учні) дітей (рисунок 2.6).

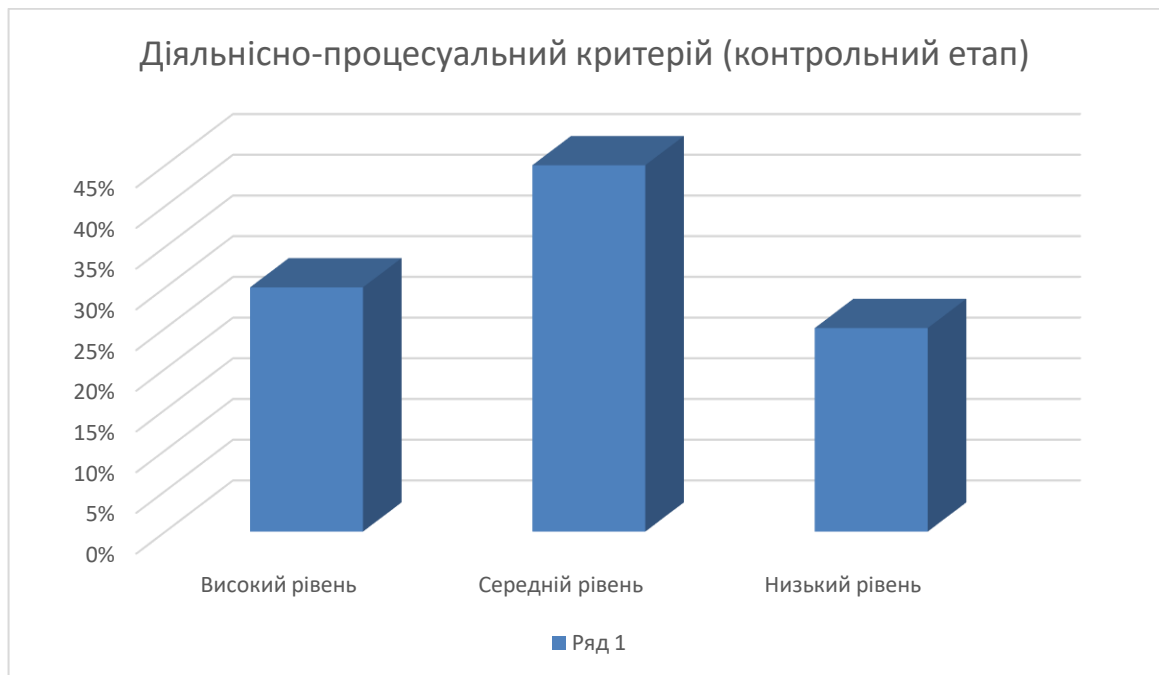

Рис. 2.6. Рівні сформованості культури мовлення молодших школярів на уроках позакласного читання за діяльнісно-процесуальним критерієм (контрольний етап)

Для оцінки оцінно-емоційного критерію, ми провели літературний ранок на тему «Пригоди в Павутинії» (додаток Е). Після проведення обстеження отримані такі результати: 32,1% (5 учнів) мають високий рівень; 46,4% (13 учнів) мають середній рівень; 21,5 % (2 учні) – низький рівень (рис. 2.7).

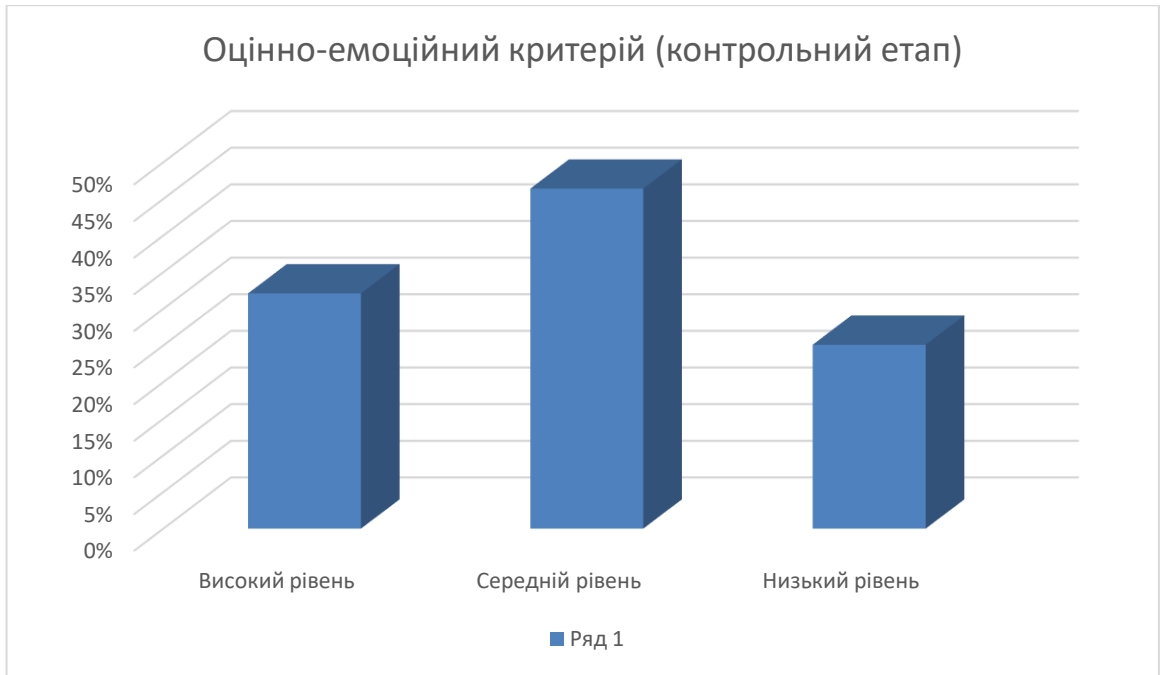

Рис. 2.7. Рівні сформованості культури мовлення молодших школярів на уроках позакласного читання за оцінно-емоційним критерієм (контрольний етап)

Розглянемо порівняльну діаграму констатувального та контрольного етапів (Рис. 2.8.).

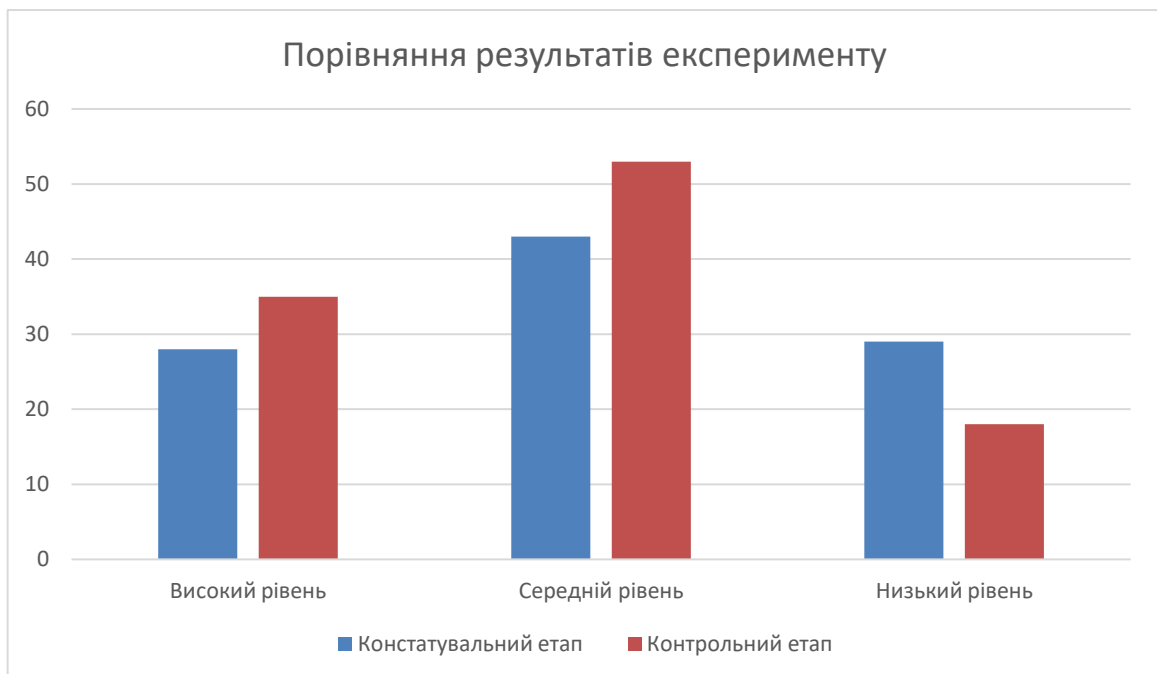

Рис. 2.8. Рівні сформованості культури мовлення молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах

Результати діаграми 2.8 показують, що високий рівень культури мовлення підвищився на 7%, низький рівень зменшився на 11%, а середній рівень підвищився на 10%. Отже, можна стверджувати, що розроблені нами вправи на підвищення рівня культури мовлення за допомогою дитячої книжки учнів 3 класу на уроках позакласного читання мають гарний вплив та показали високі результати.

Провівши експериментальну перевірку рівня культури мовлення молодших школярів, варто зазначити, яку виховну та освітню роботу доцільно використовувати вчителям початкових класів. Для ефективної роботи над формуванням культури мовлення молодших школярів варто використовувати різні методи: 1) пояснювально-ілюстративний; 2) імітаційний; 3) репродуктивний; 4) оперативний; 5) продуктивно-творчий (комунікативний).

Пояснювально-ілюстративний і репродуктивний методи сприяють формуванню правильності мовлення, вміщуючи орфоепічну, граматичну, лексичну та стилістичну складові. Використання цих методів забезпечує опанування учнями знань, що подаються у готовому вигляді, що допомагає учням легше сприймати і засвоювати інформацію та закріплювати її у пам'яті через багаторазове повторення.

Імітаційний метод базується на передачі мови від покоління до покоління, шляхом наслідування. Для учнів прикладами наслідування служать різні літературні твори різних жанрів і змісту. Під час читання і переказу цих творів учні активізують свій словниковий запас та розуміння синтаксичних конструкцій. Імітаційний метод сприяє швидкому відтворенню мовних зразків, представлених учителем, і допомагає учням засвоювати орфоепічні норми, вивчати правильну вимову звуків та освоювати правила наголошення слів. Основним складником цього методу є текст-зразок, який сприяє розвитку мовного чуття та мовленнєвої грамотності. Основні види діяльності під час використання імітаційного методу: аналіз художніх творів, створення власних мовних конструкцій, пошук та моделювання текстових зразків, створення

речень і текстів на основі цих зразків, узагальнення і формулювання правил, а також усні та письмові перекази.

Оперативний метод спрямований на виконання розумових операцій, таких, як аналіз (виділення та підкреслення) та синтез (поєднання та доповнення). Цей метод виконується за допомогою аналітичних та конструктивних вправ, які сприяють формуванню знань про літературні норми української мови та правильного використання норм мовленнєвої культури.

Метод продуктивного і творчого навчання мовлення в початкових класах відомий як комунікативний метод. Використання цього методу сприяє розвитку навичок створення комунікативних одиниць на рівні словосполучень, речень і тексту учнями. Головна мета цього методу – навчити учнів ефективно спілкуватися українською мовою, будувати монологи та діалоги, а також удосконалювати навички культури мовлення. Вправи, які вміщують творчий елемент, допомагають реалізувати цей метод. До таких вправ відносяться творчий переказ, складання текстів різних жанрів, відновлення пошкоджених текстів, формування речень на основі малюнка або ключових слів, словесне моделювання та ситуативні вправи.

Комунікативний метод базується на ідеї, що мова служить для спілкування та вираження власних думок. Він реалізується через творчі вправи, такі як творчий переказ, написання описів, розповідей, роздумів, відновлення текстів із помилками, складання тексту на основі ключових слів або малюнків. Цей метод допомагає вчителям формувати навички монологічного та діалогічного мовлення учнів. Комунікативні завдання спрямовані на створення діалогів у різних ситуаціях. Цей метод найчастіше варто використовувати на етапі розвитку мовленнєвих навичок з метою навчання учнів ефективно виражати свої думки. Вправи та завдання, пов'язані з комунікацією, мотивують учнів висловлювати свої думки в умовно створених ситуаціях, і цей метод часто поєднується з ігровим підходом. Наприклад, учитель може запропонувати учням уявити, що вони разом зі своєю класною групою відправилися на екскурсію до іншої школи. Ця ситуація створюється штучно і стає першим

компонентом мовленнєвої ситуації. Далі завдання пов'язане з мовленнєвою діяльністю, наприклад, учні повинні представити себе і розповісти щось цікаве про себе. Цей метод допомагає учням розвивати навички чіткого і короткого висловлення своїх думок, а також учити правила ввічливого спілкування в рамках полілогу.

Існує кілька можливих причин, які можуть пояснити низький рівень розвитку навичок культури спілкування учнів:

- низький рівень мотивації серед учнів;
- неправильне використання науково обґрунтованих методів і прийомів вчителя під час навчального процесу, що може призвести до недостатнього формування навичок культури спілкування;
- відсутність зв'язку між різними навчальними предметами;
- недолік уваги до індивідуальних і вікових особливостей розвитку учнів початкової школи.

Культура мовлення охоплює здатність до вербальної і невербальної взаємодії. Для сприяння цій взаємодії серед учнів і виконання ролі партнерів використовуються інноваційні методи, такі як поведінковий тренінг, робота зі стимулювальним матеріалом і вправи з елементами гри. Метод бесіди передбачає використання цікавих прикладів із творів, актуальної інформації та життєвих ситуацій учнів. Використання цього методу має на меті активізувати увагу учнів, розвивати навички культури спілкування та захищати їх від застосування монологічного мовлення, яке часто викликає у них серйозні труднощі. Під час розповіді на етичну тему, спрямовуючи учнів на емоційну відповідь, можна впливати на їхні почуття і сприяти засвоєнню моральних оцінок, норм і культури спілкування.

Більшість зазначених методів навчання зазвичай застосовуються в поєднанні між собою. Вибір конкретного методу вчителем залежить від змісту навчального матеріалу і вікових особливостей учнів. Для оптимізації багатьох методів навчання і стимулювання активності учнів на новому рівні використовуються мультимедійні технології. Використання мультимедійних

засобів допомагає вдосконалити чи навіть частково замінити традиційні методи навчання, зокрема: усний виклад матеріалу, закріплення нових знань, самостійна робота та контроль і перевірка знань.

У молодших учнів завжди переважають почуття перед розумом. Для впливу на почуття школярів необхідно зацікавити їх і створити позитивну атмосферу.

Ефективними для підвищення культури мовлення, як показує дослідження, є практичні види роботи (читання текстів різних жанрів вголос від українських авторів, уважне слухання мови дикторів українського телебачення, вивчення віршів і окремих фразеологічних одиниць напам'ять, розвиток навичок самоконтролю мовлення, відчуття відповідальності за дотримання мовного етикету, а також за власний словник, його розширення та поліпшення).

Сучасна освіта в рамках гуманістичної парадигми визнає особистість як головну цінність і культуру як засіб її формування. Спілкування розглядається як засіб збереження і передачі культурних цінностей, а також як засіб самопізнання і самореалізації людини. Культура мовлення вважається важливою складовою духовно-морального світу особистості, для якої властиві індивідуальний стиль і манера спілкування, виразність емоцій, мовленнєва культура, а також вміння слухати і розуміти інших людей.

Проаналізувавши все вищезазначене, розробили практичні та методичні рекомендації вчителям початкових класів, як саме можна підвищувати рівень культури мовлення школярів на уроках позакласного читання. Ось деякі з них:

- *Вибір текстів із правильною лексикою і структурою речення:*

Обирайте тексти, які відповідають віковим можливостям учнів та містять правильну мову.

Важливо, щоб словниковий запас був доступним для дітей, але вміщував нові слова для розширення їхнього словника.

- *Розбір текстів:*

Після читання тексту акцентуйте увагу на важливих мовних аспектах, таких, як правильна вимова, правопис і граматики.

Розглядайте не тільки окремі слова, але і структуру речень.

- *Усне читання:*

Дозвольте учням читати тексти вголос, пояснюючи значення слів і фраз за потреби.

Звертайте увагу на правильну інтонацію та виразне читання.

- *Обговорення текстів:*

Проводьте обговорення текстів, підтримуючи виразність мовлення та правильну артикуляцію.

Спонукайте учнів висловлювати власні думки та аргументувати їх.

- *Використання слухових зразків:*

Використовуйте аудіозаписи або відео для демонстрації правильної вимови та інтонації.

- *Вправи на розвиток словникового запасу:*

Використовуйте в роботі словникові вправи та словники.

Регулярно давайте завдання на вивчення нових слів та їхнє використання в контексті.

- *Графічні організатори:*

Використовуйте майнд-карти (інтелект-карти), схеми, таблиці тощо для структурування інформації та розуміння тексту.

- *Відкриті обговорення та спільні проекти:*

Залучайте учнів до обговорення тем, які їх цікавлять, і спільних проектів, що сприяють розвитку виразного мовлення.

- *Вправи на імпровізацію:*

Проводьте вправи, які допомагають учням розвивати спроможність швидко формулювати думки і висловлювати їх.

- *Зразки висловлювань:*

Надавайте учням зразки коректних висловлювань та фраз для використання в різних ситуаціях.

- *Збагачення культурною інформацією:*

Розповідайте про важливі події та видатних особистостей, що вплинули на мову та літературу.

- *Заохочення до читання:*

Сприяйте формуванню у дітей звички читати та добирайте цікаві книги для самостійного читання.

Отже, важливо створити мотивоване середовище, де учні можуть розвивати своє мовлення і відчувати себе комфортно, використовуючи мову як інструмент спілкування та вираження своїх думок.

Висновки до розділу 2

З метою дослідження процесу формування мовленнєвої культури молодших школярів під час уроків позакласного читання ми провели експеримент. Метою цього експерименту було визначити рівень сформованості культури мовлення молодших школярів. До експерименту були залучені 20 учнів 3 класу Бориспільського ліцею імені Костянтина Могилка Бориспільської міської ради Київської області. На етапі попереднього дослідження ми встановили критерії та показники для оцінки рівня розвитку культури мовлення молодших школярів на уроках позакласного читання – когнітивно-пізнавальний, оцінно-емоційний, діяльнісно-процесуальний.

На початковому етапі нашого дослідження, відповідно до установлених критеріїв і показників, було визначено різні рівні сформованості мовленнєвої культури молодших школярів на уроках позакласного читання: низький, середній і високий.

Для оцінки когнітивно-пізнавального рівня було запропоновано завдання на складання твору на визначену тему «*Моє улюблене заняття*». За результатами дослідження визначили, що рівень мовленнєвої культури молодших школярів за когнітивно-пізнавальним критерієм розподілився таким чином: 25% мали високий рівень, 50% - середній і 25% - низький.

Для оцінки третього критерію, який стосується активності та процесуального навчання, ми провели завдання з переказу тексту із позакласного читання. Результати показали такий розподіл: високий рівень був виявлений у 25% (5 учнів), середній рівень був фіксований у 39,3% (9 учнів), низький рівень спостерігався у 35,7% (6 учнів) дітей.

Для оцінки оцінно-емоційного критерію ми використали українську народну казку "Дарунки з трьох зернин" разом із запропонованою анкетною. Після проведення обстеження отримані такі результати: 21,5% (3 учні) мають високий рівень; 46,4% (13 учнів) мають середній рівень; 32,1 % (4 учні) – низький рівень.

Таким чином, високий рівень мовленнєвої культури на констатувальному етапі спостерігався у 28,6% (5 учнів), середній рівень - у 42,8% (10 учнів), тоді як низький рівень мовленнєвої культури виявлено у 28,6% (5 учнів).

Констатувальний етап дослідження показав, що в учнів 3 класу переважає середній рівень сформованості культури мовлення. Тому нами було розроблено та запропоновано учням різні види вправ на уроках позакласного читання з використанням дитячої книжки. Протягом півроку ми проводили формувальний етап експерименту – на уроках позакласного читання учням 3 класу були запропоновані різні види вправ та завдань із використанням дитячої книжки, які ми представили в роботі. Після цього ми провели контрольний етап експерименту, використовуючи критерії та методики констатувального. Метою контрольного етапу було визначити, наскільки впровадження різних видів вправ на уроках позакласного читання в 3 класі допомогло підвищити рівень культури мовлення.

За результатами контрольного етапу дослідження можна сказати, що рівень мовленнєвої культури молодших школярів за когнітивно-пізнавальним критерієм розподілився таким чином: 40% мали високий рівень, підвищився на 10% відносно констатувального етапу, 50% - середній рівень, який залишився на місці, і 10% - низький, що знизився на 20% відносно констатувального етапу.

Для оцінки діяльнісно-процесуального критерію ми провели завдання з переказу тексту із позакласного читання. Результати показали такий розподіл: високий рівень був виявлений у 30% (7 учнів), середній рівень був фіксований у 45% (10 учнів), низький рівень спостерігався у 25% (3 учні) дітей. Для оцінки оцінно-емоційного критерію ми провели літературний ранок на тему «Пригоди в Павутинії». Після проведення обстеження отримані такі результати: 32,1% (5 учнів) мають високий рівень; 46,4% (13 учнів) мають середній рівень; 21,5 % (2 учні) – низький рівень.

Результати констатувального та контрольного етапів показують, що високий рівень культури мовлення підвищився на 7%, низький рівень зменшився на 11%, а середній рівень підвищився на 10%. Отже, можна стверджувати, що розроблені нами вправи на підвищення рівня культури мовлення за допомогою дитячої книжки учнів 3 класу на уроках позакласного читання мають позитивний вплив на опанування норм культури мовлення. За матеріалами дослідження розроблено практичні та методичні рекомендації вчителям початкових класів, як саме можна підвищувати рівень культури мовлення школярів на уроках позакласного читання.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота написана з теми **«Формування культури мовлення учнів початкових класів у процесі роботи з дитячою книжкою»**.

У ході написання роботи було виконано такі завдання:

1. Дослідили розвиток мовлення молодших школярів як найважливішої умови успішного навчання. Дослідження розвитку мовлення молодших школярів вказує на його важливе значення для успішного навчання. Уміння висловлювати свої думки, слухати і розуміти інших, використовувати мовленнєві навички для спілкування та навчання є важливими факторами, що впливають на досягнення обов'язкових результатів здобувачів початкової освіти. Розвиток мовлення не обмежується тільки навчальними планами і програмами, але вимагає систематичного вдосконалення педагогічних підходів та методів навчання.

Важливо пам'ятати, що культура мовлення – це не тільки правильна вимова і граматичні норми, але й уміння ефективно спілкуватися, враховуючи ситуацію спілкування. Отже, навчання мовлення має бути комплексним і спрямовано на формування не лише лінгвістичних, а й соціокультурних компетентностей учнів. Досягнення успішного розвитку мовлення у молодших школярів сприяє їхньому зростанню як інтелектуально розвинених, емоційно зрілих та культурних особистостей, готових до подальшого навчання та комунікації. Таким чином, ураховуючи важливість цього складника освіти, педагоги повинні продовжувати вдосконалювати методи та підходи до розвитку мовлення у молодших школярів з метою забезпечення їхнього успіху в навчанні і подальшому житті.

2. Визначили особливості формування культури мовлення учнів початкових класів на уроках позакласного читання. Досліджуючи особливості формування культури мовлення учнів початкових класів у процесі роботи з дитячою книжкою, ми визначили, що цей процес є надзвичайно важливим і впливає на розвиток дітей як особистостей та їх мовленнєві навички. Уроки

позакласного читання створюють унікальні можливості для вчителів і учнів для спільного дослідження літературних творів, обговорення їхнього змісту та виразного висловлювання власних думок і почуттів.

Основні особливості формування культури мовлення на уроках позакласного читання вміщують стимулювання інтерактивного спілкування, аналіз текстів, розвиток аналітичних та критичних мислительних навичок, а також виховання толерантності та розуміння різних точок зору. Ці заняття допомагають учням покращити своє мовлення, розширити словниковий запас, вивчити структуру різних жанрів та опанувати вміння виразно та ефективно спілкуватися. Ми також відзначили, що успішний процес формування культури мовлення в початкових класах на уроках позакласного читання вимагає дотримання індивідуального підходу до кожного учня, врахування їхніх інтересів та потреб. Учителі повинні створювати стимулювальне середовище, в якому учні можуть вільно висловлювати свої думки і відчувати себе впевнено у власних мовленнєвих здібностях. Отже, уроки позакласного читання мають важливе значення для формування культури мовлення учнів початкових класів, сприяючи їхньому розвитку як інтелектуально розвинених та культурних особистостей. Вони створюють можливості збагачувати словник, розвивати навички ефективного спілкування та виражати власні думки з розумінням і виразністю.

3. Досліджено стан сформованості рівня культури мовлення молодших школярів. З метою дослідження процесу формування мовленнєвої компетентності молодших школярів під час уроків позакласного читання ми провели експеримент. Метою цього експерименту було визначити рівень сформованості культури мовлення молодших школярів під час роботи з дитячою книжкою. До експерименту були залучені 20 учнів 3 класу Бориспільського ліцею імені Костянтина Могилка Бориспільської міської ради Київської області. На етапі попереднього дослідження ми встановили критерії та показники для оцінки рівня розвитку мовленнєвої компетентності молодших

школярів, культури мовлення зокрема, на уроках позакласного читання – когнітивно-пізнавальний, оцінно-емоційний, діяльнісно-процесуальний.

На початковому етапі нашого дослідження, відповідно до установлених критеріїв і показників, було визначено різні рівні сформованості мовленнєвої компетентності молодших школярів на уроках позакласного читання: низький, середній і високий.

Для оцінки когнітивно-пізнавального рівня було надано завдання на написання твору на визначену тему *«Моє улюблене заняття»*. За результатами дослідження зробили висновок, що рівень мовленнєвої компетентності молодших школярів за когнітивно-пізнавальним критерієм розподілився таким чином: 25% мали високий рівень, 50% - середній, і 25% - низький.

Для оцінки третього критерію, який стосується активної діяльності у навчанні, ми запропонували переказ тексту із позакласного читання. Результати показали такий розподіл: високий рівень був виявлений у 25% (5 учнів), середній рівень був фіксований у 39,3% (9 учнів), низький рівень спостерігався у 35,7% (6 учнів) дітей.

Для оцінки оцінно-емоційного критерію ми використали українську народну казку "Дарунки з трьох зернин" разом із запропонованою анкетною. Після проведення обстеження отримані такі результати: 21,5% (3 учні) мають високий рівень; 46,4% (13 учнів) мають середній рівень; 32,1 % (4 учні) – низький рівень.

Таким чином, високий рівень мовленнєвої компетентності на констатувальному етапі спостерігався у 28,6% (5 учнів), середній рівень – у 42,8% (10 учнів), тоді як низький рівень мовленнєвої компетентності виявлено у 28,6% (5 учнів).

4. Розроблено систему вправ та робіт з формування культури мовлення учнів початкових класів у процесі роботи з дитячою книжкою на уроках позакласного читання. Констатувальний етап дослідження показав, що в учнів 3 класу переважає середній рівень сформованості культури мовлення.

Тому нами було розроблено та запропоновано учням різні види вправ на уроках позакласного читання з використанням дитячої книжки. Протягом півроку ми проводили формувальний етап експерименту – на уроках позакласного читання учням 3 класу були запропоновані різні види вправ та завдань, які ми представили в роботі. Після цього ми провели контрольний етап експерименту, використовуючи критерії та методики констатувального. Метою контрольного етапу було визначити, наскільки впровадження різних видів вправ на уроках позакласного читання в 3 класі допомогло підвищити рівень культури мовлення.

За результатами контрольного етапу дослідження можна сказати, що рівень мовленнєвої компетентності молодших школярів на уроках позакласного читання за когнітивно-пізнавальним критерієм розподілився таким чином: 40% мали високий рівень, підвищився на 15% відносно констатувального етапу, 50% – середній рівень, який залишився на місці, і 10% – низький, що знизився на 15% відносно констатувального етапу.

Для оцінки діяльнісно-процесуального критерію ми провели завдання з переказу тексту із позакласного читання. Результати показали такий розподіл: високий рівень був виявлений у 30% (7 учнів), середній рівень був фіксований у 45% (10 учнів), низький рівень спостерігався у 25% (3 учні) дітей. Для оцінки оцінно-емоційного критерію ми провели літературний ранок на тему «Пригоди в Павутинії». Після проведення обстеження отримано такі результати: 32,1% (5 учнів) мають високий рівень; 46,4% (13 учнів) мають середній рівень; 21,5 % (2 учні) – низький рівень.

Результати констатувального та контрольного етапів показують, що високий рівень культури мовлення підвищився на 7%, низький рівень зменшився на 11%, а середній рівень підвищився на 10%. Отже, можна стверджувати, що розроблені нами вправи на підвищення рівня культури мовлення за допомогою дитячої книжки учнів 3 класу на уроках позакласного читання мають гарний вплив, а їх виконання дало можливість молодшим школярам досягти високих результатів. У кінці роботи було вирішено

розробити практичні та методичні рекомендації вчителям початкових класів щодо підвищення рівня культури мовлення школярів на уроках позакласного читання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко С. Програма з культури мовлення. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2008. № 1. С. 54-56.
2. Антонова Є.С. Як виховати інтерес до художнього слова у процесі виховання. *Початкова школа плюс до і після*. 2006. № 12. С. 27–28.
3. Бабич Н. Д., Герман К. Ф., Скаб М. В. Культура фахового мовлення. Чернівці, 2006. 496 с.
4. Боженко О. О. Наступність і перспективність формування культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи. *Лінгводидактична підготовка та професійний розвиток сучасного вчителя початкової школи: зб.наук.праць*. Херсон. 2018. С.107–112.
5. Бондаренко О. А. Формування читацької компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2014. № 5. С. 6–8.
6. Білявська Т. М. Методика навчання літературного читання : Навчально-методичний посібник. Миколаїв : СПД Румянцева, 2017. 109 с.
7. Будна Н. О., Головка З. Л. Уроки позакласного читання та розвитку зв'язного мовлення. 3 клас. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2000. 212 с.
8. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*, 2001. № 1. С.11–14.
9. Вашуленко М.С. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «українська мова» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. К. : Видавничий дім «Основа», 2019. 192 с.
10. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі : Метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 400 с.
11. Вашуленко О. В. Формування читацької компетентності (мовленнєва, літературно-творча й емоційно-ціннісна складові) молодших школярів у навчальному процесі. *Анотовані результати науково-дослідної*

роботи інституту педагогіки НАПН України: інформаційне видання. Київ : Педагогічна думка, 2013. С. 44-52.

12. Вовкотруб Р. Робота над розвитком мовлення першокласників. *Початкова школа. 2019. № 11. С. 12-13.*

13. Гаушева Т.В. Дружба з книгою – це свято. *Початкове навчання і виховання. 2008. № 16–18. С.82–86.*

14. Гаряча С.А. Формування в учнів ключової компетентності "Уміння вчитися" відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів. Черкаси : ЧОПОПП, 2014. 48 с.

15. Гончар Т. І. Формування комунікативної культури молодших школярів в умовах дозвілля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 «Теорія, методика і організація культурно-просвітньої діяльності». Київ, 2003. 20 с.

16. Державний стандарт початкової освіти. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1–2 класи. К. : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. С. 92–122.

17. Дубовик С. Мовленнєвий етикет як складова культури спілкування молодших школярів. *Українська мова і література в школі. 2009. № 1. С. 7–11.*

18. Жесткова Є.А. Творчі завдання на формування читацької компетенції у початковій школі. *Сучасні фундаментальні та прикладні дослідження. 2013. №3. С.17-20.*

19. Захарійчук М. Особливості роботи за навчально-методичним комплектом з української мови до підручника «Українська мова та читання. 3 клас. Частина 1» (автор М. Д. Захарійчук). *Початкова школа. 2020. № 9.*

20. Іванова Л. Формування читацької самостійності молодших школярів у системі позакласного читання. Рівне: Видавничий центр РДГУ, 2008. 108 с.

21. Коваль Г. П. Іванова Л. І., Суржук Т. Б. Методика читання: Навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. 280 с.

22. Коваль Г., Деркач Н., Наумчук М. Методика викладання української мови. Навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2018. 287 с.

23. Комарівська Н. Формування культури мовленнєвого спілкування дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій* : збірник матеріалів науково-практичної конференції. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. Вип. 5. С. 138–141.

24. Комарівська Н.О. Творчий розвиток молодших школярів на уроках літературного читання. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*. 2015. С. 168–171.

25. Конвай В. Свято книги у початковій школі. *Початкова школа*. 2003. №3. С. 57–60.

26. Копелюк С. В. Формування культури мовленнєвого спілкування учнів початкової школи засобами новітніх технологій. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 2. С. 93-96.

27. Копелюк С. Концептуальні засади формування мовленнєвої культури учнів початкової школи в процесі літературного читання *Педагогіка та психологія* : зб. наук. праць. Вип. 766. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 164–170.

28. Котик Т.М. Методика навчання української мови в початковій школі : Навчально-методичний посібник для студентів дистанційної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2015. 295 с.

29. Кріль О. Формування громадянських та соціальних компетентностей у молодших школярів. *Початкова школа*. 2019. № 9.

30. Лазаренко Н.І. Культура мовлення як невід’ємна складова ключових компетентностей сучасного педагога. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія:

Філологія (мовознавство) : зб. наук. пр. Вінниця: Планер, 2016. Вип. 23. С. 36–42.

31. Лапшина І.М. Традиції та інноватика у формуванні навички читання у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : збірник матеріалів Міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 10- 11 листопада 2015 р.) / за ред. Г. С. Тарасенко ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. Вінниця : ТОВ «Нілан – ЛТД» 2015. С. 151–155.

32. Лапшина І.М., Родюк Н.Ю. Технології творчого розвитку молодших школярів на уроках галузі «Мови та літератури»: Інформаційне видання для здобувачів ступеня вищої освіти магістра. Вінниця: ВДПУ, 2018. 60 с.

33. Лісович О. Казка вчить, як на світі жить. Іван Франко (урок позакласного читання з елементами театралізації у 3–4 класах). *Початкова школа*. 2007. № 4.

34. Луцан Н. Мовленнєвий розвиток учнів початкової школи в умовах полікультурного середовища. *Scientific Journal «ScienceRise»*. Харків, 2015. № 6/1(11). С. 71–75.

35. Мамчур Л.І. Комунікативні вправи – пріоритетний метод розвитку комунікативної компетентності учнів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія. Педагогіка».

36. Мартіна О. В. Формування культури мовлення молодших школярів на уроках рідної мови. *Педагогічна освіта : теорія і практика* : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка; редкол.: П. С. Каньоса (гол. ред.), Л. Б. Попова (заст. гол. ред.), М. А. Печенюк (відп. секретар) та ін. Кам'янець-Подільський : ПП Д. Г. Зволейко. 2011. Вип. 7. С. 161-166.

37. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. За наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
38. Митник О., Стрижак А. Система завдань, спрямованих на формування комунікативних умінь як складової соціальної успішності молодшого школяра. *Початкова школа*. 2019. № 9.
39. Мовчун А. Найрозумніший книголюб. *Початкова школа*. 2006. № 3.
40. Мостовенко І. Урок позакласного читання у 3 класі «У світі казок». *Початкова школа*. 2010. № 3.
41. Островський В. І., Островська Г. Ф. А українською кажуть так... Вид. 2-ге, доповн. й виправл. Тернопіль : Тернограф, 2013. 465 с.
42. Пентилюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2010. 224 с.
43. Петрик О. Розвиток діалогічного мовлення молодших школярів. *Початкова школа*. 2005. № 11. С. 8-11.
44. Петрик О. Реалізація комунікативно-діяльнісного підходу у мовно-мовленнєвій освіті молодших школярів. *Початкова школа*. 2019. № 6.
45. Підлужна Г. В. Позакласне читання молодших школярів: реалії та перспективи. *Початкова школа*. 2004. № 6. С. 56-59.
46. Пономарьова К. Формування мовленнєвої компетентності в учнів 3-4 класів на уроках розвитку мовлення. *Початкова школа*. 2017. № 10. С. 11–15.
47. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови методичний посібник. Київ КОНВІ ПРІНТ, 2020. 88 с.
48. Притулик Н. Комунікативний потенціал роботи з дитячою книгою. *Початкова школа*. 2003. №6. С. 14–17.
49. Радченко В. Т. Г. Шевченко – поет, художник, патріот (Урок-проект з позакласного читання для 4 класу. *Початкова школа*. 2014. № 5.

50. Савченко О. Розвиток творчої діяльності учнів на уроках літературного читання: інтерактивні методи і прийоми. *Початкова школа*. 2016. № 8. С. 10-15.
51. Савченко О. Я. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування. *Початкова школа*. 2017. №8. С. 6–12.
52. Самійленко Г.К. Виховна година «Дім без книги – день без сонця». *Початкове навчання і виховання*. 2008. № 16–18. С.87–88.
53. Самойленко Л. Урок-диспут. Позакласне читання, 4 клас. *Початкова школа*. 2008. № 4. С.9–10.
54. Сеніна В. К. Словникова робота в аспекті розвитку мовлення молодших школярів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 110. С. 155–156.
55. Симоненкова Т. Робота над підвищенням рівня культури мовлення учнів. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 8. С. 32–37.
56. Сінкевич В.Й. Свято «Казка – скарбниця народної мудрості». *Початкове навчання і виховання*. 2008. № 16–18. С.96.
57. Сойко І. М. Розвиток мовлення – найважливіша умова успішного навчання молодших школярів [Електронний ресурс] *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ – 2013*. Вип. 1. С.134–142. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Ppog_2013_1_18.pdf
58. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ. : Видавництво «Світоч», 2019. С. 114 – 125. С. 244–254.
59. Ткачук Г. Методичні настанови учителю щодо формування дитини-читача. *Початкова школа*. 2008. № 2. С. 11 – 13.
60. Трофіленко В. Робота над розвитком мовлення учнів – важлива складова мовленнєвої компетентності. *Початкова школа*. 2019. № 7.
61. Трунова В. Основні положення щодо позакласного читання впочаткових класах. *Початкова школа*. 2011. № 9.

62. Трунова В. Методика позакласного читання в підготовчий і початковий періоди. *Початкова школа*. 2011. № 10.
63. Трунова В. Методика позакласного читання в основний період. *Початкова школа*. 2012. № 7.
64. Черноус З. Інтегрований урок, 3 клас. (Читання. Українська мова. Я у світі. Музика. Трудове навчання. Образотворче мистецтво). *Початкова школа* 2019. № 12.
65. Чмир Н. Урок-конференція з позакласного читання у 3 класі. *Початкова школа*. 2003. №4. С. 13–16.
66. Хоменко К. Вправи для розвитку критичного мислення молодших школярів. *Початкова школа*. 2020. № 4.
67. Феніна Н. Формування мовної культури учнів у процесі викладання рідної мови і літератури. *Українська мова та література*. 2013. №9. С. 34-40.
68. Фоменко А.М. Посвята в читачі. *Початкове навчання і виховання*. 2008. № 16–18. С. 75–78.
69. Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі : теоретичні аспекти : Дайджест 1 / Укл. О. В. Онопрієнко. Донецьк : Каштан, 2011. 98 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Оповідання В. Сухомлинського «ВАЖКО БУТИ ЛЮДИНОЮ»

Діти поверталися з лісу. Вони сьогодні ходили в далекий похід. Шлях додому пролягав через невеликий хутірець, що лежав у долині за кілька кілометрів до села. Втоmlені, знесилені діти ледве дійшли до хутірця. Зайшли в крайню хату, попросили води. З хати вийшла жінка, за нею вибіг маленький хлопчик. Жінка витягла з колодязя води, поставила на стіл серед двору, а сама пішла до хати. Діти напилися, відпочили на траві. Де й узялися сили. Відійшли на кілометр від хутірця, Марійка тут і згадала:

— А ми ж не подякували жінці за воду.

Діти зупинилися. Справді, забули подякувати.

— Що ж...— каже Роман,— це не велика біда. Жінка вже й забула, мабуть. Хіба варто повертатися через таку дрібницю?

— Варто,— наполягає Марійка.— Хіба тобі самому не соромно перед собою, Романе?

Роман усміхнувся. Видно, що йому не соромно.

— Ви як хочете,— каже Марійка,— а я повернуся й подякую...

— Чому? Скажи, чи ж обов'язково це зробити? — питає Роман.— Адже ми так потомилися.

— Бо ми люди. Якби ми були телята, можна було б і не вертатися.

Вона рушила до хутірця. За нею пішли всі.

Роман постояв хвилинку й, зітхнувши, теж поплівся за гуртом.

— Важко бути людиною.— сказав він.

ДАРУНКИ З ТРЬОХ ЗЕРНИН

В одному селі жив великий дідич. Мав стільки полів, лісів, худоби і всілякого добра, що навіть цісар йому заздри́в. А у того дідича служив бідний чоловік Максим. Слуга мав хатку з одним вікном. Вітер зірвав з покрівлі соломку, і, коли йшов дощ, вода текла по стінах. У хатині жила й Максимова родина. Родина немаленька, а їсти було нічого.

Настала весна. Треба щось посіяти, а в мішку ні зернини.

Жінка сумує, плаче.

– Люди вже позасівали, а в нас іще й не орано. Роби щось, чоловіче, бо не доживем до другого року.

– Не журися,– відповів Максим,– я піду до дідича і попрошу, аби позичив нам хоч трохи насіння. Засіємо, і на другий рік у нас буде своє.

– Ну, йди, не чекай.

Пішов Максим до дідича. Став перед порогом і каже:

– Так і так, світлий пане, не маю чим засіяти свій кавалок поля. Дайте мені хоч трохи насіння, аби мої діти не повмирили з голоду.

Дідич витріщився на нього й закричав:

– Аби мати – треба робити!

– Та я роблю у вас день і вночі!

– Ти, лайдаку, не кажи мені дурниць!

Опустив Максим голову і пішов додому. Розповів жінці, що йому дідич відповів.

Надворі сонечко гріє. Пташки з теплих країв прилетіли, всюди весело. А Максим сидить зі своєю жінкою на призьбі й сумує, бо діти ходять голодні та слабі, як мухи.

Раптом до Максимової хатки прилетіли дві ластівки і почали ліпити під стріхою гніздечко. Максим уздрів їх і сказав:

– Бідні ластівочки, нащо ви ліпите гніздечко під такою дрантивою стріхою?

Таж як піде дощ, то вам дітей затопить.

Та ластівки не розуміли людської мови. А якщо й розуміли, то мовчали. Зліпили гніздечко, виклали пір'ячком, знесли яечок і висиділи зграйку маленьких пташенят. Коло хати Максима стало так весело, що душа раділа.

Але одного разу звідкись явився страшний змій, який почав тягнутись до ластів'ячого гніздечка. Діти заверещали:

– Тату, до наших ластів'ят лізе якийсь змій!

Максим вибіг надвір, схопив довбню, і почалася бійка не на життя, а на смерть. Гепав змія по хребті, поки його не переламав. Змій ледве відповз і сконав у темному яру. Трьох ластів'ят страшний змій схопив, а четверте пташеня вдалося врятувати. Але і з ним сталася біда: йому під час бійки поранило ніжку. Максим забрав пташечку до хати, діти її дозирали, годували. Коли могла уже літати, випустили на волю, аби шукала своїх маму й тата.

Минуло літо, і настала осінь. Ластівки полетіли у вирій. Усю землю завіяло снігом. Та минула і зима, пташки вернулися додому, до своїх гніздечок.

У Максимовій хаті злидні так розсілися, що не дають дихати.

Та ось одна ластівочка ударила крильцем у шибку. Максим вийшов надвір і спитав:

– Чого ти хочеш, дорога пташино?

Ластівочка поклала йому на долоню якесь зеренце і прощобетала:

– Посій перед дверима.

Через якусь хвилину прилетіла знову.

Поклала на долоню друге зеренце:

– Посій перед вікном.

Фуркнула й вернулася з третім зеренцем:

– Посій коло криниці.

Максим красно подякував їй і зробив так, як вона сказала. Посіяв три зернини, почав чекати врожаю. Другого дня вранці діти повставали й повибігали на сонечко. Але скоро вернулися в хату, гейби перелякані.

– Тату, у нас коло хати щось таке дивне виросло, ой-йой-йой!

– Ви ще спите навстоячки?

– Ні, тату, подивіться.

Вийшов Максим і бачить – перед порогом, під вікном і коло криниці три величезних гарбузи. Схотів підняти, але де там! – треба си-лу велета.

Гарбузи уже достигли, блищали, як сонечко.

– Жінко, ану, розпалюй у печі вогонь,– втішився Максим.– Звари на обід гарбузяної каші.

Закотив гарбуз до хати і нагострив ніж. Коли розрізав на дві половини, то очам не повірив: там був білий хліб, калачі, бринза, м'ясо, ковбаса, солонина – варене, смажене, солодке, квасне й гірке... Максим викладав те добро на стіл, а в гарбузі нічого не зменшувалося.

Як поїли добре, жінка накрила чарівний гарбуз білим рушником. А Максим вкотив до хати другого. Розрізав його на дві половини, а там таке убрання, що і найбільші пани подібного не бачили: шовкові сорочки, новенькі черевики, всілякі спідниці, намиста, коралі. Було все, чого бажав Максим, його жінка й діти.

Жінка від утіхи аж заплакала й накрила той гарбуз найфайнішою скатертиною.

Максим вкотив до хати і третій гарбуз. Розрізав і злякався: з нього висипалася ціла купа золота. Накидав повну скриню золотих, і жінка накрила гарбуз полотном.

– Тепер ви, діточки мої, не будете вже голодувати, а я не буду кланятися захланному дідичеві,– каже весело Максим.

Він файно вбрав своїх дітей, жінку і сам ходив по селу, як газда, а не як жебрак.

Через кілька днів став будувати собі хату.

Люди здивувалися, що в бідного Максима з'явилися такі гаразди.

Хтось розповів дідичеві. Прийшов пан та й питає:

– Скажи мені, Максиме, звідки в тебе багатство?

Максим відповів:

– Я, пане, не краду, і на мене ніхто не робив. Все, бачите, принесла мені мала ластівка.– І розповів, що з ним було.

Дідич вислухав Максима і пішов до палацу. Його мучило бажання розбагатіти ще більше. Зліпив під карнизом ластів'яче гніздо і почав загулювати пташок. І якось так сталося, що дві ластівки дали себе затулити: залетіли в те гніздо, нанесли яєчка й сіли висиджувати їх. Як ластів'ята вивелися й трохи підрости, дідич почав визирати змія. Але змій не Приходив. Це дуже злило дідича: пташки от-от вилетять, тоді їх і не зловиш!

Одного разу він приклав драбину, виліз до гнізда. Сам за змія побив ластів'ят, а одному з них поранив ніжку. Забрав ту пташку до палацу, дозирає ціле літо. А восени випустив, аби собі летіла у вирій.

Минули осінь і зима. Настала весна. З теплих країв вернулися пташки. До вікна палацу підлетіла ластівка.

Дідич вибіг надвір і спитав її:

– Який подарунок ти принесла мені, ластівочко?

Вона дала три зеренця і прощебетала:

– Посієш перед дверима, під вікном і коло криниці.

– Дякую тобі, пташечко. Тепер я стану багатшим від самого цісаря!

Дідичеві вирости так само три величезні гарбузи.

Узяв барду, вдарив по одному і розрізав на дві половини. А звідти несподівано вилетіла хмара сарани. Кинулася на його лани і з'їла все, що там росло. Розтяв другий гарбуз. Звідти вибухнув вогонь. Спочатку загорівся дідичів палац, а потім весь маєток.

Третього гарбуза не встигли і розрізати. Люди кажуть, що в ньому є кублице гадюк, які вилізуть тоді, коли дідич вернеться й захоче знову панувати.

А Максим ще довго жив і не журився.

Анкета для оцінки культури мовлення за оцінно-емоційним критерієм.

Ім'я учня: _____

Клас: _____

1. Як ви відчуваєте себе, коли читаєте чи розповідаєте щось перед класом чи групою друзів?
 - Мені подобається це робити.
 - Я відчуваю трохи страху, але все одно роблю це.
 - Мені важко розмовляти перед іншими.

2. Чи намагаєтеся ви розповідати так, щоб іншим було цікаво слухати вас?
 - Так, я намагаюся робити своє оповідання цікавим.
 - Я розповідаю так, як мені подобається, але не завжди враховую, що цікаво іншим.
 - Я просто розповідаю, не думаючи про те, чи цікаво це іншим.

3. Як ви обираєте слова, коли розповідаєте чи читаєте?
 - Я стараюся обирати слова, щоб все було зрозуміло та цікаво.
 - Я обираю слова, але іноді мені це важко.
 - Я не завжди дбаю про слова, які використовую.

4. Чи використовуєте ви вирази обличчя (міміку) та жести, коли розповідаєте чи читаєте?
 - Так, я використовую міміку та жести, щоб зробити розповідь цікавішою.
 - Іноді я використовую міміку та жести.
 - Я не дуже звертаю увагу на це.

5. Чи намагаєтеся ви передати свої почуття та емоції, коли розповідаєте чи читаєте?

- Так, я намагаюся передати свої почуття та емоції.
- Іноді мені це вдається.
- Я не дуже добре можу передати свої почуття та емоції.

6. Чи слідкуєте ви за тим, як інші реагують на вашу розповідь чи читання?

- Так, я завжди спостерігаю за реакцією інших та стараюся зробити свою розповідь кращою.
- Я іноді дивлюся, як інші реагують.
- Я мало звертаю увагу на реакцію інших.

Будь ласка, позначте відповіді, які найкраще відповідають вашому досвіду та відчуттям. Дякую!

Уривок з твору В. Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі»**ТАЄМНИЙ АГЕНТ ПОРЧА І КОЗАК МОРОЗЕНКО**

Розділ 1

Терентій у лісовій школі

Страшна несподіванка

Весною у лісовій школі почалися заняття.

Зібралися у перший день учні на Великій Галявині біля школи. І раптом бачать — у них незвичайний новачок, сонячний зайчик Терентій. З сонячним ранцем за плечима, у картузику — все як слід.

— Ой! Який гарненький! — скрикнуло рисеня Раїска Мняу. І лісові дівчатка: білочка Вірочка Вивірчук, свинка Хрюша Кабанюк, козеня Зіна Бебешко, лосеня Соня Лось — одразу обступили Терентія і почали радісно ойкати та айкати... А от шкільні забіяки Вовчик Вовченко та Рудик Лисовенко радості не виявили.

— Мало нам зайчика Косі Вуханя було! Так ще сонячного Терентія підкинули!

— пхикнув Вовчик.

— Точно! — підтакнув Рудик.

Як відомо, вовчо-лисячий рід заячого не любить. А тут ще Кося Вухань та Колько Колючка почали розказувати про свої пригоди із сонячним вовком Вовилом — як Начальник Канцелярії Нічних Кошмарів пан Морок, Баба Яга та її молодший брат Бабай дістали у Снігової Королеви чорне дзеркальце злого троля, що віддзеркалило сонячного вовка, який почав ганятися за сонячним зайчиком і не давав йому робити добрі справи. Навіть Кося Вухань, глянувши у чорне дзеркальце, став злим і агресивним. І тільки після того, як Колько Колючка дістав у Країні Сонячних Зайчиків чарівне біле дзеркальце, злі чари вдалося подолати, Косю знову зробити добрим, а сонячного вовка прогнати. Тоді-то й вирішив Терентій теж вступити до лісової школи, щоб набратися знову знань і уникнути таких прикрих проколів, як із сонячним вовком, про

існування якого він і гадки не мав. Це було восени. А взимку у Косі й Колька була ще одна пригода. Колько захотів зустріти Новий Рік, побачити живого Діда Мороза, живу Снігуроньку. Але у їжачків, як відомо, зимова сплячка; тож Колько попросив свого друга Кося, щоб той розбудив його перед Новим Роком. Кося збудив Колька, і в них почалися неймовірні пригоди, в яких брали участь загадковий Яшка — маленький барабашка, а також дружина Діда Мороза Баба Морозиха, їхні онуки Снігуронька і Дюдя

— Брехня! — сказав Вовчик Вовченко.

— Авжеж! — підхопив Рудик Лисовенко.

— Ніякої Баби Морозихи нема! — категорично заявив Вовчик. — Ніколи не чув про таку!

— І я не чув! — підтакнув Рудик. — Про Діда Мороза чув багато і про Снігуроньку чув. А про дружину Діда Мороза — ні.

— Нема, нема Баби Морозихи! Нема й не було! — відрізав Вовчик.

— А чого це ви так категорично? — вигукнула Раїса Мняу. — Якщо ви не знаєте, це ще не значить, що нема!

— Бе-бе-безперечно! — підхопила Зіна Бебешко. — Як це може бути онука Снігуронька, як нема бабусі. У нежонатих дідусів онуків не буває.

— А хіба бабусі народжують онуків? — пхикнув Вовчик Вовченко.

— Бабусі спершу дітей народжують, а вже діти — онуків.

— Правильно-правильно! — підхопив Рудик Лисовенко. — Якщо ви вже оженили Діда Мороза на Бабі Морозисі, то давайте і дітей їхніх, батьків Снігуроньки... Де вони — батьки? Як їх звать?

Кося Вухань і Колько Колюча розгублено перезирнулися.

— Ага! Не знаєте! Не знаєте! — радісно заверещали Вовчик і Рудик. — Ото й не брешіть! Не брешіть!

Питання про батьків Снігуроньки, дітей Діда Мороза та Баби Морозихи, зависло у повітрі...

Та незабаром під час великої перерви сталася подія настільки несподівана і страшна, що про сімейні справи Діда Мороза і Снігуроньки довелося забути.

**Приклад літературного ранку з вивчення твору Всеволода Нестайка
"Пригоди в Павутинії"**

Тема ранку: "Пригоди в Павутинії. Веселі пригоди Косі Вуханя та Колька Колючки у лісовій школі"

Мета ранку:

Зацікавити дітей читанням та вивченням твору.

Розвивати навички читання, слухання та мовлення.

Виховувати любов до книги та літератури загалом.

План заходу:

1. Привітання (5 хвилин)

Вітання ведучого.

Коротке пояснення мети та завдань літературного вечора.

2. Перегляд відео (10 хвилин)

Відеоролик про автора книги Всеволода Нестайка та історію створення твору.

3. Читання вибраного уривку (15 хвилин)

Вчителі чи учні читають уривок з книги "Дивовижні пригоди в лісовій школі".

Заклик до учнів слухати уважно та уявляти події.

4. Гра "Вгадай персонажа" (10 хвилин)

Учні відповідають на запитання про головних персонажів книги.

Вручення нагород за правильні відповіді.

5. Дискусія "Що ви дізналися про школу з цієї книги?" (15 хвилин)

Учні обговорюють факти та враження, які отримали від читання.

Заклик до вираження своїх власних думок та вражень.

6. Гра "Знайди зв'язок" (10 хвилин)

Учні розглядають ілюстрації з книги та намагаються знайти спільні зв'язки між ними.

Заклик до розвитку уваги та логічного мислення.

7. Малюнок до уривку (15 хвилин)

Учні малюють малюнок до уривку з книги, який їм особливо сподобався.

Заклик до розвитку художнього обдарування.

8. Виставка малюнків і виступи (20 хвилин)

Учні показують свої малюнки та коротко розповідають про обрані сюжети.

Можливі короткі виступи або читання віршів, які діти створили за темою книги.

9. Завершення (5 хвилин)

Підведення підсумків вечора.

Заклик до подальшого читання та дослідження літератури.

10. Відзначення учасників (5 хвилин)

Вручення подяки та винагород за активну участь.